

Univerzita Palackého v Olomouci
Cyrilometodějská teologická fakulta
Katedra křesťanské sociální práce

Charitativní sociální práce

Daniel Janeček

Faktory ovlivňující úspěšnost programů
Housing Ready a Housing First
Bakalářská práce

Vedoucí práce: Mgr. Jan Snopek
2020

Prohlašuji, že jsem tuto práci zpracoval samostatně na základě použité literatury a pramenů uvedených v bibliografickém seznamu.

V Olomouci dne:

.....
Podpis

Poděkování

*Rád bych poděkoval svému vedoucímu práce Mgr. Janu Snopkovi za jeho čas a cenné rady.
Dále děkuji svým blízkým a rodině za podporu při zpracování práce.*

Obsah

Úvod.....	5
1 Teoretická část.....	7
1.1 Sociální bydlení.....	7
1.1.1 Jaký problém řeší sociální bydlení	8
1.1.2 Přínos programů Housing First a Housing Ready	9
1.2 Představení programu Housing Ready	10
1.2.1 Historie Housing Ready	10
1.2.2 Úspěšnost programu Housing Ready	11
1.2.3 Brněnské programy Prostupného bydlení.....	12
1.3 Představení programu Housing First	14
1.3.1 Historie Housing First	14
1.3.2 Zahraniční modely programu	15
1.3.3 Principy Housing First.....	16
1.3.4 Brněnské programy Bydlení především	19
1.4 Nastavení podpory.....	20
1.4.1 Case management.....	21
1.5 Vyhodnocování úspěšnosti programů HF a HR.....	22
1.6 Cílová skupina zabydlovacích programů	23
1.6.1 Situace bytové nouze rodin v městě Brně	24
1.6.2 Situace bytové nouze jednotlivců v městě Brně.....	25
2 Praktická část.....	27
2.1 Vymezení výzkumného cíle	27
2.2 Metodologie výzkumu.....	27
2.3 Výzkumný vzorek	27
2.4 Metoda výzkumu a technika sběru dat	27
2.5 Etika výzkumu.....	28
2.6 Omezení výzkumu.....	28
2.7 Analýza dat.....	29
2.8 Výsledky výzkumu.....	29
2.8.1 Ukazatele úspěšnosti programu HF/HR	29
2.8.2 Klíčové faktory pro udržení bydlení/prostoupení klientů.....	31
2.8.3 Nastavení podpory služby programu HF/HR	32
2.8.4 Zdroje a limity klientů a jejich vliv na úspěšnost programu HF/HR.....	36
Závěr.....	39
Použitá literatura a prameny	42

Úvod

Důstojné bydlení tvoří základ pro sociální fungování ve společnosti. V praxi v sociální práci jsem měl možnost poznat, že bez stabilního bydlení se velmi těžce řeší zakázky z dalších oblastí v rámci životní situace klientů.

Bytová nouze rodin a jednotlivců je důležitým tématem již mnoho let, kterým se zabývají aktéři na mikro, mezo i makro úrovni. Přesto, že téma je v posledních letech stále více diskutované, míra bezdomovství se stále zvyšuje na úrovni celé republiky, zatímco obecní bytový fond (dostupné bydlení) se dlouhodobě zmenšuje v důsledku privatizace a nedostačující bytové výstavby.

Domácnosti bez stabilního zázemí se často nacházejí v začarovaném kruhu, kdy migrují mezi různými typy bytové nouze, mezi které spadají ubytovny, azylové domy, noclehárny nebo žijí v nevyhovujících prostorách a svoji bytovou situaci nejsou schopny vyřešit samostatně.

Jedním z inovativních přístupů řešení bytové nouze byl v České republice model Housing Ready (v překladu „Bydlení až po přípravě“, v tuzemsku známé spíše pod názvem „Prostupné bydlení“). Později se do českého prostředí dostal i druhý model, jenž je známý pod anglickým názvem Housing First (v překladu „Bydlení především“). Oba modely mají odlišné charakteristické rysy a trajektorie domácností jsou odlišné v obou programech. Oba nicméně cílí na ukončení bytové nouze a zajištění a následné udržení standardního bydlení. Udržení bydlení bývá i nejčastějším indikátorem měřícím úspěšnost těchto programů.

Ve své práci se zaměřuji na zmapování faktorů ovlivňujících úspěšnost realizovaných programů Housing First a Housing Ready na území města Brna. Město Brno má zkušenosti s realizací obou programů a osobně jsem měl možnost se s oběma programy seznámit. Vzhledem k tomu, že jsem výzkum připravoval a realizoval v době platnosti vládních opatření (omezené možnosti cestování) v důsledku nákazy Covid-19, omezil jsem svůj výzkumný terén na prostředí města Brna.

V teoretické části je mým cílem popsat a odlišit model Housing Ready a Housing First pomocí analýzy zahraniční i tuzemské literatury. Praktická část se bude zaměřovat na analýzu polostrukturovaných rozhovorů realizovaných v rámci kvalitativního výzkumu. Rozhovory

byly provedeny se sociálními pracovníky, kteří se podílí na realizaci jednoho nebo druhého modelu. Cílem výzkumu není srovnávat oba programy mezi sebou a určovat, který program je efektivnější či úspěšnější.

1 Teoretická část

1.1 Sociální bydlení

V souvislosti s narůstající výší tržního nájemného a zvyšujícím se počtem nízkopříjmových domácností byl v ČR identifikován hlavní problém v nedostatku finančně dostupného bydlení (MPSV, 2015, str. 32-36). Vývoj trhu s bydlením se postupně transformoval od roku 1991, kdy byla většina státních bytů převedena do správy obcím. Z důvodu regulace nájemného bylo pro obce výhodnější bytový fond privatizovat. Byty nabídly za nízkou cenu k odkupu většinou stávajícím nájemníkům, až nakonec koncem roku 2009 byly rozprodány téměř dvě třetiny celého bytového fondu. Novela Občanského zákoníku v roce 1993 navíc rozdělila trh na bydlení s ochranou nájemníků a regulací výše nájemného a otevřený trh s výrazně vyššími cenami nájmu, později v letech 2007 až 2012 zaniklo toto rozdělení a s tím došlo k deregulaci nájemného (Lux, 2012, s. 146-162). Situaci s bydlením ovlivnila dále situace s hypotečními úvěry, které bylo výhodné čerpat zejména kolem roku 2015, kdy se úrokové sazby a podmínky hypoték dostaly na minimum. To způsobilo, že z bydlení se stala výhodná investice, prohlubovalo to však nerovnosti v dostupnosti bydlení (Samec, 2018, s. 5-9). Na nedostatek dostupného bydlení dosud nezvládá reagovat ani strategie pro výstavbu nových bytů. Od roku 1995 do roku 2003 existoval program pro výstavbu bytů, v rámci kterého bylo postaveno zhruba 70 tisíc bytů. Podmínky programu zapříčinily, že docházelo ke zneužití a většina bytů byla transformována do družstevního bydlení, které bylo později většinou přeměněno na vlastnické bydlení (zprivatizováno původními družstevníky). Od roku 2009 byly vypisovány dotace na výstavbu sociálních bytů. Tyto již byly ohraničeny příjmovými stropy a udržitelností po dobu 10 let, což investory nelákalo (Lux, 2012, s. 146-162).

Problém finanční nedostupnosti bydlení by mohla aspoň z části řešit podpora výstavby sociálního či dostupného bydlení. To nemá jednotnou definici napříč státy Evropské unie. Např. v Rakousku se užívá název „lidové bydlení“, Dánsko jej nazývá „neziskovým bydlením“ a Francie používá pojem „bydlení za mírný nájem“. I když se systémy sociálního/dostupného bydlení v jednotlivých státech v mnohém liší, všechny mají společné rysy v přidělování dle zranitelnosti, na základě sociálně-ekonomického statusu a za dostupnou cenu s regulovanou výší nájmu (Braga, Palvarini, 2013, s. 9).

V České republice vymezilo pojem sociálního bydlení Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR v Koncepci sociálního bydlení 2015-2025 (dále jen „Koncepce“). Jedná se o bydlení poskytované osobám v bytové nouzi, které si nejsou schopny zajistit bydlení vlastními silami nebo se jedná o nízkopříjmové osoby, jejichž příjmy nepřevyšují hranici 1,6 násobku životního minima v ČR a tyto vynakládají nepřiměřenou částku za bydlení, konkrétně více než 40 % svých disponibilních příjmů. Koncepce definuje nejohroženější skupiny, mezi které spadají samoživitele/neúplné rodiny, jednotlivci před nebo po ukončení kariéry, mladí opouštějící institucionální zařízení, osoby po výkon trestu odnětí svobody, dále jednotlivci s nízkými příjmy, zejména senioři a další lidé znevýhodnění na trhu bydlení z důvodu národnosti, etnicity apod. (MPSV, 2015, s. 147).

Sociální bydlení není v ČR dosud legislativně vymezeno. Obec by měla podle některých právních výkladů usilovat o zvyšování kvality bydlení a pomáhat těm nejpotřebnějším, kteří si nejsou schopni bydlení zajistit vlastními silami. Přesto některé obce argumentují, že v České republice chybí zákon o sociálním bydlení, který by jim poskytl rámec nástrojů pro řešení sociálního bydlení. Zákon o sociálním bydlení, není ovšem jedinou alternativou v řešení bezdomovství. Platforma pro sociální bydlení vydala doporučení pro systémové řešení bytové nouze na úrovni obcí, jež je možné realizovat i bez legislativní změny. Obce mohou snižovat bytovou nouzi vlastní iniciativou prostřednictvím své bytové a sociální politiky. Přesto, že v České republice není sociální bydlení legislativně ukotveno, stalo se součástí bytové a sociální politiky několika měst například v Praze, Brně, Ostravě a Liberci (Kocman a kol., 2019, s. 14-16).

1.1.1 Jaký problém řeší sociální bydlení

Černá (2019, s. 17-20) uvádí, že právě nedostupnost bydlení je jednou z hlavních bariér efektivního řešení bytové nouze a bezdomovství. K nárůstu počtu lidí bez domova a v bytové nouzi přispělo zejména postupné privatizování obecního bytového fondu po roce 1989 a zastavení dotací na státní bytovou výstavbu. Problém se prohluboval uzavíráním státních ubytoven a rušením státních podniků, což způsobilo přesunutí domácností do substandardních forem ubytování.

Od roku 2009 dochází k rychlému nárůstu nákladů na bydlení. V posledních letech čelí ohrožené skupiny obyvatel také dalším bariérám na komerčním trhu bydlení, zejména se jedná o diskriminační překážky kladené ze strany pronajímatelů. Nabídka nájmu

přítom není dostatečná a v nabídce chybí zejména ekonomicky dostupné byty (MPSV, 2015, s. 95).

V posledních 20 letech je patrný nárůst počtu soukromých ubytoven, jejichž provozovatelé nejčastěji využívají krátkodobé řetězící se smlouvy snižující jistotu a stabilitu domácností v bydlení, nehledě na nedostatečné hygienické standardy, absenci soukromí, stísněných prostorů a nepřiměřených nákladů za ubytování. V roce 2018 bylo dlouhodobě ubytováno téměř 18 tisíc domácností v ubytovacích zařízeních, z toho zhruba 2 300 rodin s dětmi (Kocman a kol., 2019, s. 116-117).

Zpráva o vyloučení z bydlení za rok 2018 popisuje také zvyšující se počet osob v bytové nouzi, ve které se v roce 2018 nacházelo 83 tisíc osob, z toho přes 16 tisíc domácností bylo bez střechy. Nejvyšší nárůst byl zaznamenán zejména u osob starších 65 let (Platforma pro sociální bydlení, LUMOS, 2019, s. 4-16).

Ve vztahu k riziku ztráty bydlení vedou dále data o počtu osob v „dluhové pastí“. V roce 2019 se nacházelo 775 tisíc osob v exekuci. Velká část osob s exekucemi je ohrožena bytovou nouzí.¹

Přes absenci zákona o sociálním bydlení existují nástroje, které mohou obce aplikovat s využitím dostupných zdrojů při řešení bytové nouze. Těmito nástroji jsou mj. programy Housing First a Housing Ready.

1.1.2 Přínos programů Housing First a Housing Ready

Zatímco v přístupu Housing ready je standardní samostatné bydlení cílovým stavem, na který je člověka bez domova potřeba postupně připravit, v přístupu Housing first je samostatné bydlení naopak výchozím bodem a předpokladem pro zlepšení i v dalších oblastech života. Přes tuto odlišnost je společným cílem obou programů „posunout“ osoby bez domova do standardního nájemního bydlení a vymanit je tak z bytové nouze. Vedle bydlení poskytují oba programy účastníkům podporu v podobě sociální práce (Kocman, Klepal, 2016, s. 7-10). Stabilizace bydlení vede prokazatelně ke zlepšení kvality života podpořených osob a k omezení využívání dalších služeb jako jsou návštěvy pohotovosti, hospitalizace, pobyt

¹ Mapa exekucí. Počet osob v exekuci za rok 2019 na území České republiky. dostupné z. <http://mapaexekuci.cz/index.php/mapa-2/>

ve vězení nebo jiné pobytové sociální služby, čímž dochází k úspoře veřejných financí (Tsemberis, 2020, s. 23-24).

Osoby přecházející z bytové nouze do bydlení mají mnohdy komplexní problémy a individuální potřeby, které se těžce zvládají bez stabilního zázemí. Sociální podpora v programech HR směřuje zejména ke zvyšování kompetencí pro získání samostatné bydlení a sociálního začlenění (Busch-Geertsema, Snopek, 2016, s. 59-61).

1.2 Představení programu Housing Ready

Program HR by se dal do českého jazyka přeložit jako „bydlení až po přípravě“ a jedná se o vícestupňový model bydlení, kterým klient postupuje, pokud zvládá plnit a dodržovat podmínky, jež daný stupeň obnáší (Bush-Geertsema, Snopek, 2016, s. 67-68). Snopek (2014, s. 5-7) definuje vícestupňový model jako hierarchicky uspořádaný systém různých forem ubytování, které se liší svým komfortem, podmínkami přidělení, právním vztahem k bydlení a provázáním se sociální službou. Nejnižší stupeň představuje krátkodobé ubytování (noclehárna, krizové bydlení, azylový dům apod.), dalším stupněm zpravidla bývá tréninkové nebo chráněné bydlení doprovázené sociální službou až po nejvyšší stupeň, který představuje samostatné bydlení s postupným snižováním míry podpory (Bush-Geertsema, Snopek, 2016, s. 67-68). Koncept programu tedy předpokládá, že klient bude postupně zvyšovat své kompetence až k úplnému osamostatnění.

Systém prostupu v bydlení má často větší politickou podporu, než program HF právě z důvodu nabídnutí obecního bydlení pouze prověřeným nájemníkům, díky čemuž získává i lepšího přijetí ze strany široké veřejnosti, která vnímá poskytnuté bydlení ve formě odměny za vyvinutou snahu a splnění podmínek, tedy klient si bydlení zasloužil. Tento model byl mnoho let před vznikem HF nejrozšířenějším nástrojem podpory lidí bez domova při získání bydlení (Kocman, Klepal, 2016, s. 10-11).

1.2.1 Historie Housing Ready

Model postupného bydlení vznikl počátkem 90. let ve Švédsku. Přístup byl obdobně vyvinut také ve Spojených státech a byl následně využíván i v několika evropských zemích včetně ČR (Snopek, Matoušek, 2014, s. 65).

Po roce 1990 došlo k transformaci trhu s bydlením, což se negativně odrazilo na zvyšující se bytové nouzi domácností. Bydlení začalo být ekonomickým statkem, za jehož získání byl zodpovědný každý sám dle svých možností. Osoby v obtížné situaci, tedy s nízkými příjmy, zadlužené domácnosti nebo osoby s nízkými kompetencemi se začaly ocitát v substandardních formách bydlení. až po roce 2005 na tuto situaci začalo reagovat několik obcí a neziskových organizací nabídkou prostupného bydlení. Neziskové organizace přitom poskytovaly pobytové sociální služby, které spadaly do nižších stupňů systému, některé nabízely také podnájem, který měl doplňovat standardní byt poskytnutý obcí. Cílem bylo zejména reintegrovat sociálně vyloučené, snížit jejich zadlužení a zlepšit kvalitu jejich života. Modely vícestupňového bydlení mohou mít různé podoby, spojuje je obdobný záměr, avšak nevycházejí z jednotné metodiky, tudíž se v mnoha rysech liší (Kocman, Klepal, 2016, s. 10-12).

1.2.2 Úspěšnost programu Housing Ready

Výsledky evaluace programu ve Švédsku a spojených státech ukázaly, že tento přístup je neefektivní pro určité cílové skupiny, zejména pro lidi bez domova s komplexními problémy. Tito nebyli schopni dodržovat přísná pravidla v podobě abstinence nebo plnit jiné cíle individuálního plánu, který jim byl nastaven. To způsobilo jejich propad nebo ukončení bydlení již v počátečních stupních ubytování a nebylo možné, aby postoupili dál (Sahlin, 2005, s. 115-136). Pouze malé procento osob je schopné dosáhnout vrcholu v tomto hierarchicky uspořádaném programu prostupného bydlení. Ti, kteří neuspějí, jsou vnímáni jako riziková nájemníci a dochází tím k jejich stigmatizaci na trhu s bydlením (Lux, Mikeszová, Sunega, 2010, s. 4-10).

Model HR je v posledních letech podrobován značné kritice. Hlavní kritikou je právě nemožnost zvyšovat kompetence k udržení samostatného bydlení v nižších stupních bydlení, například v krizovém ubytování. Busch-Geersema (2013, s. 324) uvádí, že efektivnější je tzv. „*learning by doing*“ (v překladu „učení za pochodu“) neboli vytvoření domova, placení složek včetně nájmu, vytváření vztahu se sousedy apod. se nejlépe učí člověk v bytě, ke kterému má právní nárok a slouží k trvalému bydlení, než v přechodném a krátkodobém obydlí, ve kterém se soustředí na splnění podmínek pro prostoupení do další etapy v rámci vícestupňového modelu. Kritizováno je dále to, že zde není odděleno bydlení od podpory ve formě sociální práce (např. když poskytovatel sociální služby podnájímá tréninkový byt svému klientovi). Tím dochází ke střetu zájmu, kdy na jednu stranu

se poskytovatel snaží podporovat uživatele (zvyšování kompetencí, motivace atd.), ale na druhou stranu hájí zájmy organizace a provádí kontrolu nebo přímo vynucuje dodržování pravidel, úhrady nájemného apod. (Snopek, Matoušek, 2014, s. 65-66).

1.2.3 Brněnské programy Prostupného bydlení

Ve městě Brně jsou realizovány dva programy prostupného bydlení. Jeden z nich realizuje příspěvková organizace města Centrum sociálních služeb ve svém bytovém domě s 38 bytovými jednotkami o velikosti 1+kk – 2+1. Podporu domácnostem zajišťují především pracovníci odboru sociální péče, do jejichž pracovní agendy spadá zejména sociální poradenství v rámci úřadu samosprávy, na podporu domácnostem v programu mají k dispozici pouze část jejich celkových kapacit. S ohledem na velikost bytových jednotek je program určen pro jednotlivce i rodiny, ty však mohou být maximálně pětičlenné (OSP MMB, 2020c, s. 17). Zájemci si musí podat žádost, která je následně zaevidovaná a obodovaná dle stanovených kritérií. Bodové hodnocení je rozděleno na objektivní (0-120 bodů) na základě celkové sociální a bytové situace, počtu nezaopatřených dětí, aktivního zapojení na řešení nepříznivé situace a subjektivní (0-50 bodů) dle uvážení členů pracovní skupiny². Žadatel musí 2x ročně potvrdit, že trvá na své žádosti, a musí vždy do 15 dnů nahlásit případné změny. Pokud tak neučiní, členové pracovní skupiny mohou rozhodnout o vyřazení žádosti³. Mezi lety 2016 – 2018 bylo z těchto důvodů vyřazeno 414 žádostí (OSP MMB, 2019, s. 21). Nájemní vztah může být uzavřen na jeden rok s možností prodloužení maximálně dvakrát. K prostupu do samostatného sociálního bydlení mimo tento bytový dům musí domácnost splnit podmínky programu – musí získat doporučení pracovníka Odboru sociální péče MMB k prostupu, musí mít zaměstnání, případně jiný příjem v podobě důchodu nebo rodičovského příspěvku, a musí mít uhrazené platby za nájem a služby (OSP MMB, 2020c, s. 19).

Program se začal realizovat v únoru 2016 a do prosince 2019 bylo v tomto bytovém domě ubytováno celkem 78⁴ domácností, z nichž 17⁵ prostoupilo do samostatného sociálního bydlení, a 3 domácnosti získaly nájemní smlouvu na komerčním trhu pronájmů.

² Centrum sociálních služeb Brno. Kritéria hodnocení žádosti. dostupné z: <https://www.css.brno.cz/bd-francouzka/kriteria-hodnoceni-zadosti>

³ Centrum sociálních služeb Brno. Podmínky a způsob podávání žádostí. dostupné z: <https://www.css.brno.cz/bd-francouzka/podavani-zadosti>

⁴ Koncepce sociálního bydlení v Brně uvádí počet 78 domácností ubytovaných v bytovém domě. analýza potřeby sociálního bydlení z roku 2019 však udává celkový počet 139 domácností.

⁵ Koncepce sociálního bydlení v Brně uvádí tři odlišné počty domácností, které prostoupily z bytového domu. Na str. 13 je uvedeno 11 domácností, na str. 53 je v poznámce pod čarou uvedeno 24 a na str. 61 uvádí dokument

Druhý program realizuje brněnská organizace armáda spásy v rámci projektu Prevence bezdomovectví. Jedná se o tzv. tréninkové byty, 11 se jich nachází v bytovém domě ve vlastnictví organizace a 59 bytových jednotek má organizace v pronájmu od městských částí. Ty dále podnají klientům programu (OSP MMB, 2020c, s. 18). Program je určen pro jednotlivce i rodiny. Pro vstup do programu musí žadatel podat žádost a doložit přílohy týkající se zejména dluhů vůči institucím, mezi které spadají dodavatelé energií, dopravní podnik, komunální odpady, dluh vůči stávajícímu pronajímateli nebo dluhy na městské části. Existence dluhů nemusí znamenat překážku pro vstup do programu, zmapování je však nezbytné a je podmínkou, aby účastník programu po dobu pobytu v tréninkovém bytě řešil svoji dluhovou problematiku. Doba nájmu je stanovena na 2 – 3 roky a pro možnost prostupu musí domácnost splnit podmínky aktivní spolupráce se sociálním pracovníkem organizace, musí dodržovat domovní řád a musí řádně hradit platby za nájem a služby v tréninkovém bytě (Armáda spásy, 2020). Doba nájmu v tréninkovém bytě je prodlužována většinou po roce. Pokud má domácnost dluh na nájemném, je možné dobu nájmu prodloužit na kratší dobu (OSP MMB, 2019, s. 51-52). Dle I. průběžné zprávy z monitoringu naplňování Strategického plánu sociálního začleňování města Brna 2016 – 2019 agentury pro sociální začleňování (2019) se v rámci tohoto programu podařilo od roku 2018 do roku 2019 prostoupit z celkového počtu 70 podpořených domácností do samostatného bydlení pouze čtyřem. Ke konci roku 2020, dle II. průběžné zprávy z monitoringu naplňování Strategického plánu sociálního začleňování města Brna 2016 – 2019 agentury pro sociální začleňování (2020), bylo celkem podpořeno 130 domácností, z nichž prostoupilo do samostatného bydlení 18 domácností, což představuje 13,85 % z celkového počtu.

Po prvním roce si v rámci programu armády spásy udrželo 89 % domácností sociální bydlení (OSP MMB, 2020c, s. 13). Úspěšnost se však vztahuje pouze na domácnosti, kterým se podařilo prostoupit, tedy vychází se z počtu 18 domácností, což by odpovídalo, že 16 domácností si udrželo bydlení po 1 roce od zabydlení do samostatného sociálního bytu. V rámci programu Centra sociálních služeb si udrželo bydlení 100 % domácností (jedná se o 11 domácností, které mají nájemní smlouvu déle, než 1 rok, ostatní „prostoupené“ domácnosti zatím bydlí kratší dobu).

17 domácností. Operují s počtem 17 domácností z důvodu informace OSP MMB, dle kterého bylo za dobu realizace bytového domu poskytnuto 16-18 sociálních bytů pro možnost prostupu.

1.3 Představení programu Housing First

Hlavní filosofií programu HF je nepodmíněné poskytnutí standardního bydlení a nabídnutí sociální podpory od okamžiku zabydlení, protože zvyšování kompetencí k bydlení mimo bydlení, dokud nebude člověk připravený na bydlení, se ukázalo, jako nepříliš efektivní řešení (Busch-Geertsema, 2013). Přístup HF se vydal jiným, opačným směrem oproti tradičním modelům (zejména HR model) práce s lidmi bez domova, kteří se mnohdy potýkají s duální diagnózou (kombinace duševního onemocnění a závislosti na návykových látkách). Tito museli nejdříve abstinovat a dodržovat léčbu, aby dosáhli cíle v podobě získání bydlení. Radikální změnou přístupu HF je, že tato cílová skupina získá bydlení bez ohledu na užívání návykových látek nebo podmínky nastoupení léčby a tudíž je nízkoprahový (Padgett, Gulcur, Tsemberis, 2006, s. 76-77). Tsemberis (2020, s. 23) dále uvádí, že program dává důraz na klientovu svobodnou vůli a individualizovanou léčbu.

1.3.1 Historie Housing First

S konceptem Pathways Housing First (dále jen PHF) přišel v roce 1992 newyorský psychiatr Sam Tsemberis. „Cesty k bydlení“, jak lze přeložit název, je organizace, která vyvinula nový přístup k zabydlování lidí bez domova, kteří byli jinými službami odmítnuti z důvodu užívání návykových látek, duševního onemocnění nebo kriminální historie, ale jednalo se také o lidi, kteří jiným typem programu prošli (azylové domy, noclehárny atd.) a nadále zůstávali na ulici (Černá, 2019, s. 34-36). Přístup PHF vznikl právě v reakci na nízkou úspěšnost programů HR (tzv. bydlení až po přípravě).

Pro ověření efektivity byl v roce 1997 program zařazen do čtyřletého výzkumu, zda si lidé udrží poskytnuté bydlení, aniž by museli abstinovat od užívání návykových látek a bez podmínky další sociální rehabilitace. Po dvou letech si 80 % zabydlených účastníků bylo schopno udržet poskytnuté bydlení. Později byl program PHF replikován i do dalších měst Spojených států a vnikly přístupy určené pro širší cílovou skupinu včetně rodin s dětmi. Cílem programu Rapid Exit (Minnesota) bylo právě rychlé přestěhování rodin s dětmi z azylových domů a ubytoven. V rámci tohoto programu si po prvním roce udrželo stabilní bydlení 95 % rodin a bylo prokázáno, že na zabydlení jediné rodiny z azylového domu se ušetří necelé 4 tisíce dolarů z veřejných rozpočtů. Na základě těchto úspěchů i z dalších států byl v roce 2009 vládou prezidenta Obamy podpořen program Rapid Re-Housing, který dosáhl taktéž úspěšnosti přes 90 % v udržení bydlení po roce

od zabydlení domácností. Podpořeny přitom byly zejména domácnosti, které měly potřebu vysoké míry podpory a očekávalo se od nich, že si bydlení neudrží (Ripka, 2016, s. 15-20).

1.3.2 Zahraniční modely programu

Programy HF jsou realizovány v mnoha zemích v Severní americe, Evropě a Austrálii. Vybral jsem několik příkladů zahraniční praxe, které ukazují různé variace využití modelu HF přizpůsobené prostředí daného státu. Všechny níže uvedené zahraniční modely dosahují udržení bydlení v 80 – 98 % po roce od zabydlení a zaměřují se na cílovou skupinu osob bez domova s vysokou potřebou podpory.

Francie vede na národní úrovni programy Un Chez-Soi d'abord, které se realizují v několika městech a jsou nejvíce podobné originálnímu konceptu PHF. Do programu je zapojeno mnoho aktérů napříč vládními resorty a je řízen prostřednictvím řídicích komisí, jejichž členy jsou zdravotníci, sociální pracovníci a další účastníci na realizaci programu. Francie na zajištění bydlení spolupracuje se soukromými pronajímateli.

Bydlení prostřednictvím soukromého nájemního sektoru zajišťuje také Itálie, která realizuje několik programů vycházejících z modelu HF. Dva z těchto programů jsou zaměřeny na rodiny s dětmi a tým pracovníků zahrnuje kromě sociálních pracovníků a psychiatra také pedagogy, kteří se soustředí na sociální integraci.

Španělský program Hábitat Housing First využívá kombinaci soukromého a veřejného nájemního bydlení, ale v posledních letech spíše spoléhá na soukromý sektor. I tento je podobný konceptu PHF. Na realizaci programu dohlíží generální koordinátor, který komunikuje s týmy v přímé práci s klienty. Mezi další strategie k zajištění bydlení je využití tzv. sociálních pronajímatelů. Jedná se zejména o neziskové organizace, které poskytují nájemní byty do programů. Touto strategií se vydalo například Dánsko, Finsko a Irsko.

Nizozemská organizace HVO Querido Discus (Amsterdam) realizuje jeden z nejstarších programů HF v Evropě. V roce 2005 začínala se 3 sociálními pracovníky a 15 podpořenými jednotlivci, v současné době zaměstnává více než 45 sociálních pracovníků a podporují téměř 300 uživatelů služby. amsterdamský program je zajímavý dále tím, že bydlení zajišťuje ve spolupráci s bytovými družstvy (Pleace, 2017, s. 99-118).

1.3.3 Principy Housing First

Model HF je založen na původních principech PHF. Jedná se celkem o 8 principů, které níže představím. Některé zahraniční programy nevyužívají všech 8 principů najednou, součástí evaluací většinou bývá i zhodnocení věrnosti principům, která má společně s dalšími měřitelnými faktory vysoký vliv na úspěšnost daného programu.

V tabulce č. 1 je přehled a srovnání principů podle původního modelu PHF, dle Evropské příručky Bydlení především (Pleace, 2017, s. 35) a podle výzvy Operačního programu Zaměstnanost (dále jen „OPZ“) č. 108 učené pro podporu programů Housing First v ČR (MPSV, 2018). Některé principy se lehce liší v názvosloví nebo v pořadí, přesto lze konstatovat, že jde veskrze o variace téhož souboru principů.

Tabulka č. 1 – Přehled principů HF ze tří pohledů

	Principy podle PHF	Principy podle Pleace	Principy podle výzvy č. 108 OPZ
1.	Bydlení je základní lidské právo	Bydlení je lidské právo	Rychlý přístup ke standardnímu bydlení bez přípravy
2.	Úcta, vřelost a soucit se všemi klienty	Možnost volby na straně klienta	Možnost volby a kontroly na straně uživatele služeb
3.	Závazek pracovat s klienty tak dlouho, jak potřebují	Oddělení bydlení a podpory	Oddělení bydlení a podpory
4.	Rozptýlené bydlení	Důraz na zotavení	Zaměření na zotavení (vč. komunitní integrace a desegregace)
5.	Oddělení bydlení a služeb	Harm reduction	Harm reduction
6.	Klientova svobodná volba a seburčení	Aktivní zapojení bez donucení	Robustní podpora a aktivní zapojení bez donucení
7.	Zaměření na zotavení	Individuální plánování	Flexibilní podpora

			na tak dlouho, jak je potřeba
8.	Harm reduction	Flexibilní podpora na tak dlouho, jak je potřeba	Housing First je určeno pro ty nejohroženější, přednostně pro ty s potřebou komplexní podpory

Zdroj: Tsemberis (2020), Pleace (2017), MPSV (2018)

Představení principů HF:

- Bydlení je lidské právo

Hlavním předpokladem tohoto principu je, že právo na bydlení nemůže být postaveno na zásluhovosti (Pleace, 2017, s. 36). Tsemberis (2020, s. 26) uvádí potenciální etický problém: pokud je bydlení nabízeno odměnou za plnění předem daných podmínek, vytváří to nátlak. Důležité je také nehodnotit a nepredikovat, kdo si bydlení zvládne udržet, šanci na důstojné bydlení by měl získat každý.

- Možnost volby a kontrola na straně klientů

Klíčoví pracovníci by se podle tohoto principu měli odpoutat od vlastních domněnek a neměli by přebírat zodpovědnost za rozhodování o životech klientů. Prioritou je aktivně naslouchat, protože i ti nejvíce ohrožení vědí, co potřebují a mají vlastní představu o zotavení a zlepšení své životní situace (Tsemberis, 2020, s. 33-34). Dle Pleace (2017, s. 37) je sebeurčení klienta považováno za počátek jeho zotavení.

- Oddělení bydlení od podpory

V programu HF je důležité oddělit podporu při naplňování potřeb od role pronajímatele a jeho zájmů. Pokud klient například nastoupí léčbu, neriskuje tím, že by přišel o bydlení. Stejně tak nemůže ztratit bydlení, pokud přestane spolupracovat se službou, protože bydlení není podmíněno poskytováním služby. a naopak – služba by měla klienta podporovat i v případě, že přišel o bydlení. Tento princip je přínosný také pro postupnou reintegraci a zvyšování autonomie klienta, který získává samostatnost a vytváří si nové sociální vazby. V okamžiku, kdy dosáhne plné samostatnosti, může se podpora oddělit od bydlení úplně, neboť klient má na bydlení stejný nárok, jako jakýkoliv jiný nájemce (Tsemberis, 2020, s. 31-32).

- Důraz na zotavení

Zaměření na zotavení se netýká pouze podpory při regulaci závislosti nebo léčby, soustředí se na celkovou životní spokojenost člověka, která zahrnuje širokou oblast od volnočasových aktivit až po znovunavázání přetrhaných sociálních vazeb a tím dochází k získání smyslu a naděje do života (Pleace, 2017, s. 39-40).

- Harm reduction

Pro filosofii harm reduction je stěžejní holistický přístup, protože harm reduction se dívá na problematiku užívání drog nebo alkoholu komplexně a je bráno s ohledem na další potřeby člověka. Cílem podpory není eliminovat závislost, ale minimalizovat rizika spojená s užíváním drog nebo alkoholu a dosáhnout toho, že klient má užívání pod kontrolou (Pleace, 2017, s. 41). Pokud klient nepovažuje svoji závislost za problém, není vyvíjen nátlak na jeho abstinenci (Tsemberis, 2020, s. 36).

- Aktivní zapojení bez donucení

Služba se v rámci programu HF snaží klienta pozitivně zapojit do spolupráce, motivuje ho k využití podpory, kterou potřebuje. V této souvislosti se užívá také název asertivní sociální podpora, to však neznamená, že je direktivní, spíše robustní a stále o sobě dává vědět, že se na ni klient může obrátit (Pleace, 2017, s. 41-42).

- Individuální plánování

U jiných služeb nebo programů je zvykem, že se klient musí přizpůsobit podmínkám služby a očekává se, že bude využívat paletu služeb, které jsou poskytovány všem jejich uživatelům stejným způsobem. V programu HF se služba snaží přizpůsobit potřebám klienta a poskytovaná podpora je nastavována s ohledem na volbu klienta. Tento princip je provázán s možností volby a kontroly na straně klienta. Individuální plán může tak zahrnovat velkou škálu podpory s využitím různých služeb (Pleace, 2017, s. 42-43). Výzkum poskytovaných služeb v New Yorku (NYSS) zaměřený na podporu v programu HF ukázal, že individuální přístup ke klientům, které služba pouze provází změnou v bydlení a životě, pozitivně ovlivňuje a motivuje klienty ke změně. Někteří z klientů služby popisovali, že to kompletně změnilo jejich pohled na vše kolem (Henwood, Shinn, Tsemberis, Padgett, 2013, s. 9).

- Flexibilní podpora na tak dlouho, jak je potřeba

Tak jako není bydlení podmíněno spoluprací se službou, stejně tak poskytování služby není ukončeno v případě ztráty bydlení. Podpora je poskytována individuálně podle potřeb každého jedince, je flexibilní a kreativní při řešení obtížných situací (Pleace, 2017, s. 43). Tsemberis (2020, s. 30) tento princip v originálním PHF nazývá závazkem vůči klientovi, tedy služba nezapomíná na klienta ani v situaci, kdy je hospitalizovaný, nastoupí do výkonu trestu nebo ztratí bydlení.

1.3.4 Brněnské programy Bydlení především

Město Brno bylo prvním městem v ČR, které implementovalo programy Bydlení především vycházející z přístupu HF. První dvouletý projekt Rapid re-Housing (dále jen „RRH“) byl realizovaný od roku 2016 a byl zaměřený na rodiny s dětmi v bytové nouzi. Na jeho realizaci se podíleli čtyři aktéři. Hlavním nositelem byl brněnský magistrát, který spolupracoval s neziskovou organizací IQ Roma servis, z. s., jejíž pětičlenný tým klíčových pracovníků zajišťoval přímou podporu zabydleným domácnostem. Program byl doprovázen randomizovaným kontrolním experimentem, který zajišťovala Ostravská univerzita. Výzkum měřil dopady realizace na intervenční skupinu (50 zabydlených domácností) ve srovnání s kontrolní skupinou (100 domácností setrvávajících v bytové nouzi). Pro účely výzkumu proběhlo před začátkem realizace projektu sčítání rodin v bytové nouzi na území města Brna, tzv. Registry Week (registrační týden). Z celkového počtu 421 sečtených rodin byly následně vylosovány rodiny do intervenční a kontrolní skupiny (Černá, Ripka, Bartošová, 2018, s. 10-12). Čtvrtým partnerem, bez finanční účasti, byla nizozemská organizace HVO Querido Discus, která předávala brněnským partnerům své zkušenosti a know-how s realizací jejich HF programu. Bydlení si po prvním roce od zabydlení udrželo 96 % zabydlených domácností. Po druhém roce si udrželo bydlení stále nad 80 % rodin. Hlavními dopady byly vyšší jistota v bydlení, nižší úroveň stresu, nižší riziko ošetření na pohotovosti nebo hospitalizace některého z členů domácností, nižší riziko umístění dítěte do náhradní rodinné péče aj. Cost-benefit analýza prokázala celkovou úsporu přes 1,5 mil. korun z veřejných rozpočtů (Ripka, Černá, Kubala, 2018, s. 33-55).

Na program určený pro rodiny s dětmi navázal v roce 2017 tříletý program Bydlení především určený pro 65 jednotlivců nebo bezdětných párů. Cílová skupina zahrnovala nejvíce ohrožené jedince na zdraví a životě, kteří se nejčastěji nacházeli bez přístřeší. Nositelem i samotným realizátorem programu byl brněnský magistrát. Přímou podporu poskytoval sedmičlenný tým sociálních pracovníků. Výběr účastníků programu probíhal formou sběru žádostí prostřednictvím depistáží v terénu. Bylo sesbíráno celkem téměř 300 žádostí, ze kterých vybíral expertní tým 50 dospělých jednotlivců/bezdětných párů a stejný počet náhradníků. Služby pro mladé dospělé do 26 let, nejčastěji domy na půli cesty, doplnily cílovou skupinu o 15 účastníků, kteří opouštěli institucionální zařízení. Po prvním roce od zabydlení byla úspěšnost programu 92 %, tato se s ohledem na komplikace při realizaci hůře sledovala. Realizaci komplikovalo zejména opožděné poskytnutí části sociálních bytů do projektu, čímž

došlo k prodlevě v zabydlování a někteří navržení účastníci byli zabydleni až na konci samotné realizace. Dalším faktorem byla úmrtnost klientů. Vzhledem k tomu, že se jednalo o ty nejohroženější, v několika případech došlo k úmrtí záhy po zabydlení.⁶

Podmínky pro prodloužení doby nájmu byly u obou programů zejména bezdlužnost vůči pronajímateli. Opakované stížnosti nebo porušování nočního klidu mohly vést taktéž k neprodloužení nájemní smlouvy, ve většině případů neprodloužení doby nájmu se jednalo o dluh na nájemném, případně v kombinaci s opakovanými stížnostmi (OSP MMB, 2019, s. 51-57).

1.4 Nastavení podpory

Podpora v programu HF a HR se s ohledem na rozdílnou filozofii obou programů liší a poskytovatelé podpory programu HF mají jiný přístup a nastavení podpory než poskytovatelé tradičních programů (HR). Při zkoumání odlišných perspektiv na podporu v obou programech v USA byly zjištěny rozdílné postoje pracovníků poskytujících podporu. Zatímco pracovníci programu HF zastávají přístup orientovaný na člověka, pracovníci tradičních programů se řídí přístupem nastaveného systému programu, včetně jeho systémových hodnot a pravidly (Henwood, Shinn, Tsemberis, Padgett, 2013, s. 7-8).

Podle Černé (2019, s. 36) se v rámci programu HF nejčastěji využívá ekologická perspektiva. Tato by jistě byla vhodná i pro sociální práci v programu HR, neboť se jedná o přístup zaměřený na vzájemnou interakci mezi člověkem a prostředím (Navrátil, 2001, s. 152). Vzhledem k nastavení systému programu HR je v praxi více využíváný úkolově orientovaný přístup s důrazem na individuální plánování (Černá, 2019, s. 38), jehož cíle mnohdy vychází z nastavení služby než z přání klienta.

Sociální podpora obou programů se zásadně liší v tom, jak chápe vztah podpory a bydlení. V programech HF je kladen důraz na oddělení podpory od bydlení, tedy udržení bydlení není podmiňováno spoluprací se službou a v případě skončení nájmu není podmínkou, že musí být ukončeno poskytování podpory (Pleace, 2017, s. 38). V programech HR je podpora s bydlením přímo provázána. V okamžiku vstupu do programu se klient musí zavázat k aktivní spolupráci. V některých případech je vyžadována smlouva o spolupráci, která

⁶ Odbor sociální péče. Magistrát města Brna. Informace poskytnuté koordinátorem programu. Interní materiál.

je neoddělitelná od smlouvy podnájemní, tedy pokud dojde k ukončení jedné, může být ukončena i druhá (Sládek, Snopek, 2014, s. 11-25).

1.4.1 Case management

Jednou ze základních metod využívaných při práci s klienty je case management, který hraje důležitou roli zejména v programu HF. Tato podkapitola je věnována case managementu zaměřenému na práci se sítí služeb a jejich provázání s klientem. Zorientovat se v dostupných službách určitého prostředí nemusí být vždy jednoduché. Mnohdy ani nemusí mít povědomí o dostupných službách, jejich zaměření a škále nabízených podpůrných aktivit. Nepustil a Szotáková (2013, s. 9-15) přirovnávají case management ke koordinaci a navigaci. Pokud je klient v situaci, kdy neví, jakým způsobem řešit svůj problém, může mu pomoci koordinovaný přístup při řešení problému. Jedná se zejména o koordinaci spolupráce mezi pracovníkem, klientem a dalšími aktéry, společně s navigací mezi různými zdroji pomoci včetně sítí služeb.

V rámci přístupu HF se nejčastěji využívá dvou typů case managementu. Jedná se o asertivní komunitní léčbu a intenzivní case management.

1.4.1.1 Asertivní komunitní léčba (ACT)

V souvislosti s tím, že cílovou skupinou programů HF jsou klienti s vysokou potřebou podpory, je sestavován tzv. multidisciplinární tým pracovníků poskytující přímou podporu. Nejčastěji se metoda využívá u klientů s vážným duševním onemocněním a souběžnou závislostí na drogách nebo alkoholu (Pleace, 2017, s. 51). Tým pracuje v souladu s principem harm reduction a z počátku se zaměřuje na stabilizaci klienta v novém bydlení a upevnění vzájemných vztahů. Poté se tým soustředí na zvyšování motivace k péči o zdraví a poskytuje další formy podpory včetně terapeutických aktivit (Černá, 2019, s. 37).

1.4.1.2 Intenzivní case management (ICM)

Tato metoda byla využita při realizaci brněnských programů RRH a HF. Jedná se o intenzivní podporu jedním tzv. klíčovým pracovníkem, který prostřednictvím case managementu koordinuje síť služeb a klienta jimi provází (Černá, 2019, s. 37). Velký důraz je kladen na důvěrný vztah klienta s pracovníkem, který je s klientem v intenzivním kontaktu a soustředí se na zakázky zejména v oblasti stabilizace v bydlení a síťování na specializované služby (adiktologické, psychiatrické, zdravotní apod.) Klíčový pracovník se soustředí

zejména na provázání klienta se službami, tyto mu doporučuje, doprovází klienta a monitoruje proces změny (Nepustil, Szotáková, 2013, s. 15-16).

1.5 Vyhodnocování úspěšnosti programů HF a HR

Odlišnost obou programů je patrná v rozdílnosti indikátorů, podle kterých se sleduje úspěšnost programu. V tabulce č. 2 se nachází srovnání hlavních ukazatelů úspěšnosti.

Tabulka č. 2 – Měřitelné ukazatele úspěšnosti programů HR a HF

Program HR	Program HF
Počet osob/domácností, které získaly standardní bydlení.	Počet osob/domácností, které si po prvním roce od zabydlení udržely standardní bydlení.
Získání zaměstnání, případně jiný stálý příjem alespoň jednoho člena domácnosti.	Zlepšení zdraví a kvality života podpořených osob/domácností.
Snižování zadluženosti, plnění splátkového kalendáře exekucí nebo jiných závazků.	Věrnost principům PHF – dle výsledků evaluací přispívá k dosažení vyšší úspěšnosti, pokud jsou naplňovány principy PHF.
Schopnost hospodařit s finančními prostředky.	Úspora veřejných financí – nákladová efektivita programu.
Míra sociální integrace.	Míra sociální integrace.

Zdroj: (Kocman, Klepal, 2016), (Obec Veselíčko, 2020), (Pleace, 2017, s. 73-82)

Z výše uvedeného srovnání je patrné, že programy HR vychází primárně z principu zásluhovosti, který se promítá v jednotlivých ukazatelích hodnotících celkovou úspěšnost programu. Programy HF se na rozdíl od principu zásluhovosti soustředí na princip potřebnosti. To je patrné na prvním ukazateli, kdy v programu HR se měří počet osob/domácností, které prostoupily do standardního bydlení, zatímco v programu HF je standardní bydlení vstupem do programu a měří se až následné udržení bydlení po prvním roce od zabydlení. Pro realizátory programu HR je důležité sledovat míru motivace a snahu klientů. Ukazatele měřící uplatnění na trhu práce, splácení dluhů a schopnosti hospodaření bývají většinou dílčími cíli individuálního plánu a jeho naplňování je primárně zodpovědností klienta. Pro HF programy je zásadnější sledování zvyšování kvality života a zlepšení zdraví zapojených klientů. Řešení dluhové problematiky a získání zaměstnání jsou sledovány v rámci míry sociální integrace, tyto oblasti však nejsou tak zásadní jako v programech HR.

Důležitá je kvalita poskytovaných služeb, zda vychází z filosofie programu HF. Pokud je podle Pleace (2017, s. 76) služba věrná klíčový principům, lze očekávat vyšší úspěšnost realizovaného programu. Naopak nízká úspěšnost či neúspěšnost je často odrazem nízké míry věrnosti principům.

Podobné ukazatele úspěšnosti HF programu navrhuje sledovat i Metodika vyhodnocování úspěšnosti sociálního bydlení (OSP MMB, 2020b), která se z velké části opírá o zkušenosti z brněnských pilotních programů Bydlení především (HF). Podle metodiky má být sledováno:

- udržení bydlení po prvním roce od zabydlení,
- kvalita bydlení,
- zlepšení kvality života (vč. zlepšení zdravotního stavu členů domácnosti),
- kvalita poskytované sociální práce.⁷

1.6 Cílová skupina zabydlovacích programů

Do cílové skupiny spadají jednotlivci i rodiny sociálně vyloučené nebo ohrožené sociálním vyloučením nacházející se v bytové nouzi, kterou nejsou schopny vyřešit vlastními silami. Bližší specifikaci bytové nouze uvádí Evropská typologie bezdomovství a vyloučení z bydlení v prostředí ČR⁸ (dále jen ETHOS), která rozlišuje kategorie bez střechy a bez bytu a dále kategorie nejisté bydlení a nevyhovující bydlení (poslední dvě kategorie zahrnují zejm. osoby žijící v nejistém bydlení, osoby ohrožené vystěhováním, osoby ohrožené domácím násilím, osoby žijící v provizorních a neobvyklých stavbách, osoby žijící v nevhodném bydlení a osoby žijící v přelidněném bytě). Koncepce sociálního bydlení v ČR 2015 – 2025 zařazuje mezi zvláště ohrožené cílové skupiny zejména seniory, rodiny s dětmi, osoby se zdravotním omezením, oběti domácího násilí, osoby propuštěné z výkonu trestu nebo po opuštění institucionálního zařízení, osoby s duševním onemocněním či osoby závislé na návykových látkách.

Na základě analýzy sociálně vyloučených lokalit v ČR (GAC spol. s r. o., 2015, s. 34) je na území města Brna evidováno 7 sociálně vyloučených lokalit, ke kterým lze dále přičíst

⁷ Odbor sociální péče. Magistrát města Brna. Metodika vyhodnocování úspěšnosti sociálního bydlení. Interní materiál. 2020.

⁸ FEANTSA. Evropská typologie bezdomovství a vyloučení z bydlení v prostředí ČR. dostupné z: https://www.feantsa.org/download/cz___8621229557703714801.pdf

9 lokalit, v nichž se vyskytují osoby sociálně vyloučené nebo ohrožené sociálním vyloučením. Podle analýzy se počet sociálně vyloučených v daných lokalitách pohybuje kolem 8-9 tisíc osob (GAC, 2015, s. 32).

1.6.1 Situace bytové nouze rodin v městě Brně

Za rodinu je považována domácnost, ve které se nachází alespoň jeden dospělý pečující a alespoň jedno nezletilé nezaopatřené dítě. V rámci sčítání rodin v bytové nouzi, které proběhlo v roce 2016, bylo v Brně zjištěno celkem 421 rodin nacházejících se v bytové nouzi. 66 % z nich tvořili rodiče samoživitelé, kteří bez vnější pomoci nebyli schopni svoji situaci změnit (Černá, Ripka, Bartošová, 2018, s. 33-35). Dle Koncepte sociálního bydlení v Brně (2020, s. 20) žije aktuálně na území města Brna přibližně 570 rodin s dětmi v bytové nouzi, z toho téměř polovina je tvořena samoživiteli. Právě samoživitelé jsou jednou z nejvíce ohrožených skupin a týká se jich vysoké riziko ztráty stability v bydlení z důvodu poklesu příjmů z důvodu nástupu na rodičovskou dovolenou.

Dle údajů z roku 2016 měly rodiny žijící v Brně v bytové nouzi celkem 961 dětí, z toho 179 (19 %) žilo mimo rodinu. 99,5 % rodin bylo v bytové nouzi déle než 1 rok. Přitom 54 % rodin měsíčně nevychází s penězi a chybí jim prostředky pro základní potřeby (jídlo, ošacení apod.). Byl zjišťován také stav duševního zdraví na základě porovnání odpovědí s Kesslerovou škálou psychosociálního stresu. Výsledkem bylo 39 % respondentů ohrožených vážným duševním onemocněním (Černá, Ripka, Bartošová, 2018, s. 6-9).

1.6.1.1 Typologie bytové nouze rodin

Podle kategorie vyloučení z bydlení ETHOS je nejčastějším typem bytové nouze rodin s dětmi v Brně kategorie bez bytu, dále nevyhovující a nejisté bydlení. Dle Konceptu sociálního bydlení v Brně (2020, s. 29) je z celkového počtu žadatelů o sociální byt s potřebou komplexní sociální podpory 32 % žadatelů z ubytoven a 25 % žadatelů z azylových domů, tedy více než polovina všech žadatelů se nachází „bez bytu“. Dalších 38 % žadatelů se nachází v nejistém nebo nevyhovujícím bydlení. Mezi nejisté a nevyhovující bydlení patří bydlení u příbuzných, v přelidněných bytech, v bytě bez právního nároku, zaznamenané domácí násilí apod. (ETHOS).

1.6.1.2 Zdroje a limity rodin

Dle analýzy krizových forem ubytování v Brně (2018, s. 15-16) spadá mezi nejčastější důvody ztráty stabilního bydlení rozpad rodiny, přítomnost sociálně-patologických jevů (domácí násilí), nízký příjem domácnosti a zadluženost. Focus-group se samoživitelkami v rámci analýzy potřebnosti sociálního bydlení (2020, s. 152) se zaměřila na bariéry v přístupu ke komerčnímu bydlení. Za nejčastější bariéry byly označeny nedostatek financí na uhrazení kauce a nájmu, diskriminace Romů a neochota majitelů pronajmout byt rodině s dětmi.

Klíčovým zdrojem rodin je motivace k zajištění stabilního bydlení a bezpečného zázemí pro děti, aby tak předešly riziku odebrání dítěte do institucionálního zařízení nebo mohly předejít opakující se migraci mezi substandardními typy ubytování. Mezi zdroje je u některých rodin v bytové nouzi možné řadit také vysoké kompetence k samostatnému bydlení, které by si rodina zvládla udržet, pokud by se eliminovaly bariéry v podobě diskriminace nebo nízkých příjmů. Tyto jsou cílovou skupinou dostupného bydlení, jehož nedostatek však mnohdy suplují azylové domy (Fialík, Sedláčková, 2018, s. 22-25).

1.6.2 Situace bytové nouze jednotlivců v městě Brně

Od roku 2006 dochází na území města Brna každé čtyři roky ke sčítání osob bez domova. Dle výsledků sčítání bylo v prvním roce sečteno 1179 osob bez domova, při dalším sčítání v roce 2010 bylo sečteno 1354 osob bez domova a v roce 2014 celkem 1950 osob. Poslední sčítání proběhlo v roce 2018, ve kterém bylo sečteno 1 657 osob, v poměru se jednalo o 70 % mužů a 30 % žen. Mezi druhým a třetím sčítáním byl zaznamenán nárůst osob bez domova o 44 %. I když byl v posledním sčítání zaznamenán pokles celkového počtu osob, zvýšil se počet starších osob nad 60 let a mladých dospělých do 26 let. Snížení počtu osob bez domova v posledním roce může být však zkreslené z důvodu nespolečné spolupráce několika ubytoven při šetření a jedná se pouze o kvalifikovaný odhad, ne o absolutní číslo (OSP MMB, 2018, s. 4-7).

1.6.2.1 Typologie bytové nouze jednotlivců

Dle Zprávy o výsledcích projektu Zjišťování počtu lidí bez domova (2018, s. 8-9) se nacházelo 1072 osob v kategorii ETHOS „bez bytu“ a 585 osob v kategorii „bez střechy“. Oproti předešlému sčítání z roku 2014 se kategorie bytové nouze příliš nemění, hlavní

změna byla pouze v počtu osob na ubytovnách (kategorie „bez bytu“), kde byl v roce 2014 sečten dvojnásobný počet osob (Baláš, Brtníková, Čermáková, 2014, s. 8).

1.6.2.2 Zdroje a limity jednotlivců

Největší bariérou pro získání vlastního bydlení je nedostatek financí na kauci nebo hrazení nájmu. Dle výsledků analýzy krizových forem ubytování v Brně (Fialík, Sedláčková, 2018, s. 19-20) pociťuje tuto překážku více než 60 % respondentů. Příjmy často nedosahují na bydlení na soukromém trhu, nájmy se každoročně zvyšují a náklady na pronájem malometrážního bytu se tak můžou rovnat i více než 100 % příjmů jednotlivce. Nízké příjmy často souvisí s omezeným přístupem jednotlivců v bytové nouzi na trh práce nebo jejich zatížení exekucemi. Dalším faktorem ovlivňujícím dostupnost bydlení je sociální a bytová politika města, která při přidělování obecních bytů častěji upřednostňuje rodiny. Městské části často svými kritérii bodově zvýhodňují pracující manželské páry a mladé rodiny (OSP MMB, 2019, s. 22).

2 Praktická část

2.1 Vymezení výzkumného cíle

Hlavním cílem bakalářské práce je zjistit, jaké jsou klíčové faktory ovlivňující udržení bydlení/prostoupení do samostatného bydlení klientů a jaký vliv mají tyto faktory na úspěšnost programů Housing Ready a Housing First se zaměřením na osobní zdroje a limity klientů a nastavení podpory služby.

2.2 Metodologie výzkumu

Pro zodpovězení hlavní výzkumné otázky jsem zvolil kvalitativní výzkum. Níže popisuji metodu výzkumu, techniku sběru a vyhodnocení dat, specifikuji výzkumný vzorek a interpretuji výzkumná zjištění.

2.3 Výzkumný vzorek

Hendl (2005, s. 37) vytvořil sérii doporučení před stanovením výběru. Mezi tato spadá jasné zdůvodnění, proč volíme konkrétní osobu nebo osoby. Tyto musíme být schopni propojit s výzkumnou otázkou. V souvislosti s tím jsem oslovil sociální pracovnice obou programů, které jsou v přímém kontaktu s uživateli služeb a poskytují sociální podporu vycházející z principů programů. V programu HR pracuje s cílovou skupinou přibližně 10 pracovnic, pět z neziskové organizace a pět na odboru sociální péče města, jedná se o ženy v různých věkových kategoriích. V programu HF se jedná o sedmi členný tým složený pouze z pracovnic v přibližně stejné věkové skupině od 28 – 35 let. Parametrem výběru konkrétních respondentů byla zkušenost s programem HF nebo HR alespoň jeden rok. Polostrukturované rozhovory byly realizovány se třemi pracovnicemi programu HF a třemi pracovnicemi programu HR, z toho dvě z odboru sociální péče a jedna z neziskové organizace.

Respondenti jsou, pro zachování anonymity, označeni dle typu programu a číslem. V rámci programu HF se jedná o respondenty HF1, HF2 a HF3. V rámci programu HR jsou to respondenti HR1, HR2 a HR3.

2.4 Metoda výzkumu a technika sběru dat

Dle Hendla (2005, s. 22) je důležitá výzkumná strategie a zvolení metody pro zodpovězení výzkumné otázky. S ohledem na výzkumný cíl práce byla zvolena metoda kvalitativního šetření formou polostrukturovaných rozhovorů. Disman (2002, s. 293)

upozorňuje na možnost zkreslení výsledků kvalitativního výzkumu nepřiměřeným zásahem výzkumníka. Z pozice výzkumníka je tedy nutné respektovat podstatu empirického světa a organizovat výzkumný postup s ohledem na subjektivní zapojení.

V úvodu rozhovoru jsem představil téma bakalářské práce a informoval jsem respondenty o souladu s etikou výzkumu a zaručil jim anonymitu. Rozhovory jsem se souhlasem respondentů nahrával a následně doslovně přepisoval do textové podoby. Strukturu rozhovorů jsem v souladu s výzkumným cílem rozvrhl do čtyř dílčích výzkumných otázek s možností doplňujících otázek.

Okruh otázek:

- 1) Podle čeho hodnotíte realizovaný program HF/HR jako úspěšný?
- 2) Jaké jsou podle Vás klíčové faktory pro udržení bydlení/prostoupení klientů?
- 3) Jak je nastavena podpora služby programu HF/HR?
- 4) Jaký vliv mají na úspěšnost programu HF/HR zdroje a limity klientů?

2.5 Etika výzkumu

V rámci sociologického výzkumu je, dle Hendla (2005, s. 52), důležité věnovat pozornost etickým dilematům.

Při realizaci výzkumu jsem získal informovaný souhlas všech respondentů, zachoval jsem jejich anonymitu a dbal jsem na to, abych dotyčným nevníkla nějaká újma. Postup byl tedy v souladu s etikou výzkumu.

2.6 Omezení výzkumu

Pro dosažení komplexnějšího pohledu na úspěšnost programů HF a HR by bylo dobré rozšířit výzkumný vzorek o respondenty z řad uživatelů programu a služby a obohatit tak sběr dat z pohledu vnímání nastavené služby, podmínek programu i samotného vnímání úspěšnosti programů ze strany klientů. Následná data by bylo vhodné vyhodnotit pomocí triangulace dat, která podle Hendla (2005) kombinací vícero přístupů zvyšuje validitu výzkumu a jejím využití je možné dojít k úplnému nahlédnutí na zkoumaný jev. S ohledem na časovou náročnost, rizika vzniku újmy klientům a vládní nařízení omezující pohyb v souvislosti s nákazou Covid-19 jsem se nakonec rozhodl realizovat polostrukturované rozhovory pouze s pracovníky programů.

V souvislosti s výkonem mé práce na pozici koordinátora obdobného projektu na odboru sociální péče, byly rozhovory realizovány s částí kolegyň v rámci jednoho odboru, což mohlo způsobit nekomfortní prostředí. Mojí snahou bylo eliminovat případný diskomfort a s respondentkami jsem předem prodiskutoval jejich případné obavy. Tyto však žádná z nich nezmínila.

V neposlední řadě sledávám omezení v nemožnosti zodpovězení celé výzkumné otázky, konkrétně tímto výzkumem není možné nalézt odpověď na část otázky „...*jaký vliv mají tyto faktory na úspěšnost programů Housing Ready a Housing First...*“. Kvalitativním výzkumem docházím ke zmapování a pojmenování faktorů, ale nemohu určit, jak velký vliv mají na úspěšnost programů. Tato část by mohla být zjištěna prostřednictvím kvantitativního výzkumu, což dává podnět k budoucímu navázání na moji práci.

2.7 Analýza dat

Pro analýzu dat získaných polostrukturovanými rozhovory jsem použil metodu otevřeného kódování. Pomocí kategorizace údajů je možné rozřadit data do samotných částí (fragmentů) a tyto následně porovnávat (Strauss, Corbinová, 1999, s. 43). Vzhledem k výzkumnému vzorku vybraném tak, aby bylo možné zodpovědět hlavní výzkumnou otázku, je metoda otevřeného kódování nejvíce relevantní.

Data byla kategorizována dle dílčích výzkumných otázek do oblastí: (1) ukazatele úspěšnosti programu HF/HR, (2) klíčové faktory pro udržení bydlení/prostoupení klientů, (3) nastavení podpory služby programu HF/HR, (4) zdroje a limity klientů a jejich vliv na úspěšnost programu HF/HR.

2.8 Výsledky výzkumu

V této části práce jsou interpretována získaná data v rámci dílčích výzkumných otázek, s pomocí kterých se pokusím zodpovědět hlavní výzkumnou otázku v závěru práce.

2.8.1 Ukazatele úspěšnosti programu HF/HR

Tato dílčí oblast mapuje, podle čeho vnímají pracovnice programu HR a HF úspěšnost realizovaných modelů bydlení.

Pracovnice programů HR (prostupného bydlení) se shodují na klíčovém ukazateli úspěšnosti programu v podobě získání samostatného bydlení, a tedy počtu domácností, které si takové bydlení získá. Pracovnice HR2 dodává, že ukazatelem úspěšnosti je taktéž prokázání nabytých kompetencí pro samostatné fungování v bydlení. Pracovnice HR3 rozlišuje úspěšnost ve dvou rovinách: (1) úspěšnost z pohledu naplnění cíle programu v podobě získání samostatného bydlení a jeho udržení a (2) úspěšnost sledovanou po dobu pobytu v prostupném bydlení. Mezi základní ukazatele zde řadí např. aktivní spolupráci se sociálním pracovníkem a motivaci klienta, plnění cílů individuálního plánu, získání zaměstnání, řešení dluhové problematiky a navázání vztahu s rodinou.

Oproti tomu pracovnice programu HF (bydlení především) se shodují, že hlavním obecným ukazatelem úspěšnosti programu je udržení samostatného bydlení. Pracovnice HF3 uvedla, že milníkem proto, aby byl takový klient vyhodnocený úspěšně, je prodloužení nájemní smlouvy. Respondentky programu HF odlišují kvantitativně měřitelnou úspěšnost programu (většinou procentuálně vyčíslenou) v podobě počtu domácností, které si udrží bydlení po roce od zabydlení a v druhé rovině vnímají úspěšnost individuálních pokroků jednotlivých klientů. Tyto dílčí úspěchy klientů jsou např. vybavení domácnosti podle představ klienta, zvládnutí týdenní abstinence apod. Respondentka HF1 mezi další úspěch řadí také změnu v nahlížení společnosti na zabydlené klienty. Například je z jejího pohledu patrná změna při jednání na úřadech: *„Když jdeme ještě s tím člověkem před zabydlením na ten úřad, tak se na něho jako dívaj prostě no jako „bezďák z ulice“ a pak když tam jdem za měsíc a ten člověk, už je na něm vidět trošku jak se zlepšil po té vizuální stránce, tak kolikrát koukaj a už to není takový to „No vy jste sem přišla s takovým tím, no však víte“, ale už je to „Jééé ten vypadal dobře.“ (HF1)* Pro pracovnici HF2 jsou, kromě udržení bydlení, úspěchem také získané schopnosti pro samostatné bydlení bez sociální podpory nebo se sníženou mírou podpory.

Z rozhovorů vyplývá, že pracovnice programu HR vnímají ukazatele úspěšnosti programu velmi podobně, jak je uvádí i Kocman a Klepal (2016), tedy především v počtu domácností, které prostoupí do samostatného bydlení, získání příjmu, snižování zadluženosti a zvýšení kompetencí v rámci sociální integrace a sociálního fungování.

V programu HF je dle Pleace (2017) ukazatelem úspěšnosti zejména počet domácností, které si udrží bydlení po roce od zabydlení, zlepšení kvality života, úspora veřejných financí

a zvýšená míra sociální integrace. Úspora veřejných financí v rozhovorech nezazněly, to lze však přisuzovat tomu, že sociální pracovníce ze své role vidí zásadnější ukazatele úspěšnosti v mikro oblasti týkající se přímé práce s klienty a podstatnější se jeví zejména dílčí úspěchy klientů dosažených po zabydlení.

2.8.2 Klíčové faktory pro udržení bydlení/prostoupení klientů

V této části je zaměřena pozornost na zjištění klíčových faktorů ovlivňujících úspěšnost programů, v případě programu HF se jedná zejména o udržení bydlení, v programu HR se jedná zejména o prostoupení do samostatného bydlení.

Pracovnice HR1 z programu prostupného bydlení popsala, že je nejdříve nutné splnit vstupní podmínky, aby mohl být žadatel vybrán do samotného programu. *„Oni vlastně, než je přijmou do toho prostupného bydlení, tak musí jakoby plnit určitý podmínky, pro ně opravdu klad je prostě ten, když mají vyřízený všechny dávky, když jsou pracující, jsou tam přiznaný invalidní, starobní důchody, tak vlastně tady ty lidi jsou tam upřednostňovaný, protože je tam šance, že ten nájem bude do budoucna hrazený.“* (HR1) Respondentky HR1 a HR2 rozlišují faktory na tzv. „tvrdé“ faktory, které určují podmínky programu (platební morálka, dodržování podmínek sousedského soužití, finanční příjem, spolupráce se sociálním pracovníkem) a faktory tzv. „měkké“, do kterých řadí prokázání zodpovědnosti ze strany klienta, jeho předešlé zkušenosti s bydlením a návyky a důvěru mezi pracovníkem a klientem.

Pracovnice HR3 uvedla, že program prostupného bydlení poskytuje bydlení na dva až tři roky, v posledním roce probíhá vyhodnocení spolupráce a kompetencí klienta, zda může být službou doporučen k prostupu. *„Ty dva roky jsou asi nějak základní milník, kdy se hodnotí, jestli ten člověk právě spolupracoval na těch individuálních plánech, plnil ty věci, jestli třeba neměl nějaký problém se soužitím se sousedy, nenapadal tam někoho, ať už verbálně či fyzicky, zároveň jako platební morálka určitě...“* (HR3). Pro pracovníci HR3 jsou zásadní faktory motivace a odhodlání klientů, víra ve změnu, důvěra a podpora ze strany pracovníka a okolí klienta, potažmo se na úspěchu klientů podílí celá společnost, která utváří prostředí, ve kterém klient může uspět. Důležité je také zasítování na služby dle potřeb klienta. K samotnému prostupu je klíčovým faktorem platební morálka, příjem, aby bylo následné samostatné bydlení udržitelné, roli hraje také zde motivace a řešení dluhové problematiky.

Mezi nejzásadnější faktory ovlivňující úspěšnost a udržení bydlení klientů programu HF pracovníce zmínily zejména párování klienta s bytem. Roli hraje lokalita a parametry bytu. Pracovnice HF1 popsala, že ze začátku může některým klientům vyhovovat i byt v SVL, kde je více přijímán v sousedství, ale později to pro něj může být bariéra při zotavení, když se jedná o klienta s psychiatrickým onemocněním nebo závislého na návykových látkách, které jsou dostupnější v SVL a vyskytují se zde častěji sociálně patologické jevy. Dalším faktorem, na kterém se shodují všechny respondentky, je (ne)dostupnost služeb. Pracovnice HF1 a HF3 vnímají absenci terapeutických služeb, které by byly flexibilní a cenově dostupné pro klienty programu, a absenci denních komunitních center. Dalšími klíčovými faktory je také míra traumatu klienta a samota, se kterou se mnozí klienti potýkají. Dalším zmiňovaným faktorem byla podoba nastavené podpory služby a intenzity poskytované podpory dle individuálních potřeb klienta a s tím související párování klienta s pracovníkem a vztah založený na důvěře. Pracovnice HF1 popsala dále faktor v podobě přijetí nové role klienta a to, jak jeho novou roli přijímá okolí. Mnohdy se klienti vidí stále jako osoby bez domova, což může být důležité při udržování motivace. *„Zajde si k doktorovi, žádá o důchod třeba a tam má ve zprávě „bezdomovec 20 let“ a je tím nazpátek vlastně házen do té své minulosti.“* (HF1) Zmíněny byly dále faktory obecně nastavené programem, které zahrnují hrazení nájmu, vycházení se sousedy a spolupráce s klíčovým pracovníkem. Pro pracovníci HF2 je jedním ze zásadních faktorů technický stav bytu, způsob vytápění, roční období, kdy dochází k zabydlení klienta a zastropování výše dávek hmotné nouze a státní sociální podpory na energie. Pokud je klient zabydlen například na podzim, v bytě je vytápění prostřednictvím elektrických přímotopů, špatně těsní okna nebo je byt situován na pavlači domu, dochází následně k vysokým nedoplatkům za energie, a ten může vést až ke ztrátě bydlení. Pracovnice HF3 dodala, že jedním z nejdůležitějších faktorů je i prostředí, ve kterém se program realizuje a kdo jej realizuje. V případě její zkušenosti je program realizovaný magistrátem města, který je ovlivněn politickým vedením, které může zasahovat do filosofie HF, aby byl program například lépe přijímán veřejností s ohledem na konkrétní politické programy, které politické strany hájí. Program HF se také nesebe snadno realizuje v české společnosti, která není příliš připravena na HF v takové podobě, jak bývá realizován v zahraničí.

2.8.3 Nastavení podpory služby programu HF/HR

V předešlých podkapitolách byla zmiňována důležitost podpory v obou programech. Zde věnuji pozornost nastavení a specifikám podpory jednotlivých modelů HF a HR.

V případě programu HR realizovaného příspěvkovou organizací města je podpora zajišťována primárně několika pracovníky Odboru sociální péče magistrátu. Respondentky HR1 a HR2 uvedly, že pracovníci odboru mají velmi obsáhlou agendu a podpora v rámci programu byla stanovena při zahájení realizace programu nad rámec této agendy. Na jednoho pracovníka připadá 4-6 klientů programu, což představuje přibližně čtvrtinu pracovní agendy. Každá domácnost programu má jednoho klíčového pracovníka, se kterým spolupracuje v době pobytu v prostupném bydlení i po prostupu do samostatného bydlení. V rámci programu je spolupráce s pracovníkem podmínkou, nicméně spolupráci nelze nijak vynutit, odvíjí se od ní však následné doporučení pracovníka pro prostup do samostatného bydlení. Pracovnice HR1 a HR2 se shodují, že intenzita podpory je vysoká zejména na začátku po dobu alespoň tří měsíců od zahájení spolupráce a pobytu v prostupném bydlení. Sociální pracovníci docházejí do bytového domu programu v průměru jedenkrát do měsíce. V prvních měsících mohou docházet častěji, ale většinou kontakt probíhá spíše po telefonu. Míra podpory je nastavena podle potřeb klienta. Důraz je kladen zejména na předávání odpovědnosti klientům. Postupně by se měl na pracovníky programu obracet klient z vlastní iniciativy. Na pracovníky se může obrátit kdykoliv v pracovní dobu, která je pevně stanovena. Později se intenzita spolupráce snižuje a zodpovědnost je předávána na klienty, aby byli schopni řešit problémy, naučili se hospodařit s penězi a zkontaktovali pracovníka, když budou potřebovat. Respondentka HR2 dodává, že se mnohdy stává, že klienti nechávají situaci zajít příliš daleko, problém neřeší a ozvou se v okamžiku, kdy je problém větší a hůře se řeší. Podpora se dále, dle respondentek, týká zejména pomoci při vyplnění formulářů a vyřízení dávek státní sociální podpory a hmotné nouze. Respondentka HR2 sdělila, že domácnosti s dětmi často spolupracují s orgánem OSPOD, práce však bývá nekoordinovaná s klíčovým pracovníkem a dovedla by si představit, že by podporu zajišťovala spíše nezisková organizace, která by s domácnostmi mohla pracovat komplexně včetně využití síťování a koordinace zapojených služeb a disponovala by větší kapacitou pro zajištění intenzivní podpory. V rámci podpory v programu HR se nevyužívá case management.

Respondentka HR3 poskytuje podporu v rámci programu HR realizovaného neziskovou organizací. Tato má k dispozici tým pěti pracovníků, kteří zajišťují podporu domácnostem programu. S pracovnicemi HR1 a HR2 se shoduje, že podpora je intenzivní zejména na začátku při vstupu do programu a týká se zejména vyřízení dávek. Každý pracovník

vytváří s klientem individuální plán, jehož cíle vychází z individuálních potřeb klientů a toho, čemu se chtějí věnovat. Pracovník dopomáhá při stanovení reálných cílů, které jsou rozfázované do menších kroků v rámci krátkodobých cílů. Na jednoho pracovníka zde připadá zhruba 15 domácností, což vnímá, že je příliš, zejména v souvislosti s tím, že téměř polovinu agendy tvoří administrativa a tím se stává, že drtivá většina pracovníků zůstává v práci přesčas. Intenzita podpory je u neziskové organizace vyšší než je tomu u programu HR, kde podporu zajišťují pracovníci odboru sociální péče. Schůzky s klienty probíhají jedenkrát za týden, maximálně dva týdny. S respondentkami HR1 a HR2 se shoduje, že důraz je kladen na vytvoření důvěrného vztahu mezi pracovníkem a klientem a cílem je postupné předávání zodpovědnosti klientovi, aby byl samostatný při řešení své životní situace a například sousedských vztahů.

V rámci programu HF se respondentky shodují, že podpora je nastavována individuálně s ohledem na potřeby klienta, respektive „šitá na míru“. Podpora je zahajována několik týdnů či měsíců před zabydlením domácnosti, respektive od výběru nebo přijetí klienta do programu. Doba před zabydlením závisí, v tomto realizovaném programu, na rychlosti určení sociálního bytu Bytovým odborem magistrátu. U několika klientů došlo k zabydlení až na konci realizace projektu. V tomto období dochází k vhodnému párování klienta s klíčovým pracovníkem, podle profilu pracovníka a potřeb klienta a je prostor pro utváření vztahu mezi pracovníkem a klientem, pracovník má možnost detailně posoudit životní situaci klienta a zmapovat jeho zdroje a silné stránky. Podpora je zaměřena právě na posilování, hledání a pojmenovávání silných stránek klienta s cílem zvyšování kompetencí po malých krocích. Dále se všechny pracovnice shodují na tom, že z počátku je podpora intenzivní, někdy i každý den a po stabilizaci klienta v bydlení se s klientem míra podpory konzultuje a upravuje. *„Já nemůžu odhadovat, že mu stačí jedenkrát týdně, a to si všechno musíme nastavit. Byli lidi, kteří mi řekli – já vůbec nevím, co mám dělat, tady koukám do zdi a nevím, jak se co zapíná, vidím tady troubu a nevím a bojím se zapnout sporák.“* (HF2) V programu HF lze podporu přirovnat k průvodcovství založeném na partnerství, nejde o dohled nebo kontrolu. *„Já nechci, aby mě klienti vnímali, že jsem někdo, kdo tam chodí, aby ho kontroloval, aby se díval, jestli se umývá a nevím co, a chci, aby bylo možné, aby mi řekl i to, co by jiné pracovníci neřekl.“* (HF2)

Respondentka HF1 uvedla, že pracovní dobu má celý tým pružnou, není tedy ohraničena konkrétní pracovní dobou pracovníků úřadu, tak jako v případě respondentek HR1 a HR2. Realizační tým si stanovil, že jsou pracovníci k dispozici klientům v čase od sedmé

hodiny ranní do šesté hodiny odpolední. Klienti mohou volat i později, jak doplňuje pracovnice HF2, to už je však konzultováno s metodikem týmu nebo kolegy, zda se jedná o krizovou situaci, a tudíž je nutné na ni reagovat v pozdních hodinách nebo o víkendu.

Zakázky v programu HF si definuje klient. Respondentka HF2 doplňuje, že některé zakázky mohou vyvstávat z nájemního vztahu, mezi tyto patří například změna trvalého bydliště, přepis energií apod. Pracovnice HF3 sdělila, že zakázkou služby je pouze udržení bydlení, tudíž pokud nastanou okolnosti, které mohou udržení bydlení ohrožovat, využívá se forma asertivní sociální práce.

Hranice ve spolupráci s klíčovým pracovníkem jsou podle pracovnice HF2 jiné než v běžných sociálních službách. Jsou z velké části utvářeny principy HF a pracovníkem samotným, výhodou je podle ní, že nejsou hranice ovlivňovány standardy nebo vnitřními pravidly organizace. Dle respondentek se sociální podpora řídí principy HF, ale v praxi naráží na obtíže při dodržení principu oddělení podpory od bydlení. Stává se, že zaměstnavatel (magistrát) je staví do role, kdy by klíčový pracovníci měli dohlížet na technický stav bytů nebo kontrolovat platby apod., což je v rozporu s uvedeným principem.

Ze získaných informací je možné se přiklonit k tomu, že podpora služby HR vychází ze systémových hodnot a pravidel programu (Henwood, Shinn, Tsemberis, Padgett, 2013, s. 7-8). To je patrně dáno zejména tím, že v rámci spolupráce v programu dostupného modelu je plánovaným cílem spolupráce získání samostatného bydlení. Obecně z rozhovorů nevyplývá, že by všechny cíle individuálního plánování vycházely pouze z nastavení služby programu, a nikoliv z přání klientů, jak uvádí Černá (2019, s. 38), protože v rozhovoru s respondentkou programu HR zaznělo, že individuální plán je tvořen podle potřeb klientů a toho, čemu se chce klient věnovat. Provázanost podpory s bydlením, a tedy podmínka aktivní spolupráce, jak uvádí Sládek a Snopek (2014, s. 11-25) je, dle zjištění z rozhovorů, nevykonatelná, ale neochota spolupráce se sociálním pracovníkem může zapříčinit, že služba neposkytne kladné doporučení k prostupu do samostatného bydlení. Z toho vyplývá, že program nepřímo podmiňuje vstup aktivní spolupráci s pracovníkem. Důležitým zjištěním z rozhovorů s respondentkami programu HR je zejména to, že se neaplikuje case management a spolupráce mezi více aktéry je nekoordinovaná, což

může mít dopad na řešení životních situací klientů a v konečném důsledku to může ovlivňovat jejich úspěch v rámci programu.

Dle rozhovorů s respondentkami programu HF vyplývá, že pracovnice programu z velké části vychází z přístupu zaměřeném na člověka a kladou velký důraz na důvěrný vztah s klientem. Podpora se oproti programu HR liší zejména ve flexibilitě, intenzitě a nastavení hranic služby. Zásadním rozdílem je pak způsob poskytování podpory prostřednictvím intenzivního case managementu a síťování na specializované služby. Bariérou pro efektivní síťování a koordinaci služeb je však nedostupnost těchto služeb pro cílovou skupinu programu. Jednou z bariér je, dle zjištění z rozhovorů, také problematické naplnění principu HF oddělení bydlení od podpory. Nejedná se o podmiňování udržení bydlení ve spojitosti s aktivní spoluprací a naopak dle Pleace (2017, s. 38), ale oddělení role podpory od role pronajímatele, kdy zaměstnavatel vyžaduje, aby klíčový pracovník z pozice podporující osoby vstupoval do spolupráce z pozice pronajímatele a kontroloval např. technický stav bytu. Spojení těchto dvou rolí je nepříjemné pro klíčové pracovníky a může ohrozit důvěru vybudovanou mezi pracovníkem a klientem od počátku spolupráce. Kontrolu péče o domácnost sledují taktéž pracovnice programu HR.

2.8.4 Zdroje a limity klientů a jejich vliv na úspěšnost programu HF/HR

V této části jsou interpretována data týkající se zdrojů a limitů klientů obou programů a jejich vliv na úspěšnost programu HF a HR.

Pracovnice HR1 uvádí, že zdrojem domácností v programu prostupného bydlení jsou zejména dosavadní kompetence k samostatnému bydlení před vstupem do programu a následně uvádí, že zdrojem ovlivňujícím úspěšnost prostupu je motivace a odhodlání domácností. S tím se shoduje i respondentka HR2, která mezi limity řadí zadluženost domácností a exekuce, absenci příjmů. Jako jeden z limitů zmiňuje přístup zaměstnavatelů, kteří mnohdy nechtějí osoby z cílové skupiny zaměstnat i přesto, že o zaměstnání projevují klienti zájem: *„Ten systém tady bohužel tak funguje a není to opravdu vždycky chyba těch klientů. Protože ti zaměstnavatelé nechcous. Co si budeme povídat, no nechcous je zaměstnávat.“* (HR2)

Podle respondentky HR3 je pro klienty limitující nepřehlednost informací v rámci systému úřadů a celkových nároků společnosti pro sociální fungování. Jako příklad uvádí složitý proces vyřízení starobního nebo invalidního důchodu, což je náročný byrokratický

proces mnohdy i pro samotné sociální pracovníky natož pro klienty. Dalším limitem může být závislost, ale je možné hledat společně s klientem cesty, jak s ní pracovat. Zde se objevuje obdobné využití přístupu harm reduction.

V programu HF uvedla respondentka HF1, že celková úspěšnost klienta i programu samotného vychází zejména ze zdrojů a limitů klientů. V souvislosti s definicí cílové skupiny, která zahrnuje nejohroženější jednotlivce s komplexními problémy, je nejzásadnější hledání a pojmenovávání zdrojů klientů. Mezi nejvýznamnější limity řadí traumata, osamělost a zdravotní stav klientů. S tím se ztotožňuje i respondentka HF2, která mezi limity řadí dále závislost a duševní onemocnění, ale uvádí, že někdy lze z limitu vytvořit zdroj. *„Jí to psychický onemocnění hrozně pomáhalo v tom, že ona byla taková vytrvalá a hrozně byla zvyklá si všechno plánovat, takže byla skvělá v té práci. Ono to vycházelo z jejího limitu, ale jí to tam strašně pomohlo a v té práci si jí hodně chválili, že ona je takový puntičkář, že si to sama chválila, že jí to onemocnění k něčemu je.“* (HF2) Dále uvádí, že je potřeba umět s limity klientů pracovat: *„Na té hmotce si dáváš ten termín, že tam nejdeš na dvanáctou hodinu, protože ve dvanáct už ten stav nemusí být takový... ale jdeš tam na osmou třeba, protože to se nestihne ještě tolik napít nebo si to nechá na potom, nemůžeš tam jít ve dvě odpoledne, to neuhasiš, to nezvládneš udržet tak dlouho...“* (HF2) Mezi hlavní zdroje klientů spadá, podle pracovnice HF2, především zkušenosti a kompetence získané z předchozího bydlení nebo z bydlení z minulosti například z doby pobytu u rodičů *„Klienti mi říkali, že dřív nic nebylo, tak jsme platili SIPO a pak mi říkají – hele já jsem slyšel o tom SIPU, my jsme takhle dřív platili a to by bylo super.“* (HF2) Respondentka HF3 zastává názor, že mnohdy zdroje a limity klientů nemají souvislosti s udržením bydlení klientů: *„Já si totiž zrovna nemyslím, že to, co ty klienty připravuje o bydlení... velmi často to nejsou oni sami, většinou je to jejich okolí, které jim ten byt buď závidí, nebo se nedokážou smířit s tím, že se do toho bytu nastěhoval někdo, kdo má své problémy, teď mluvím o sousedech.“* a dodává: *„Já myslím, že bydlet umí každý a zvládne to každý, to znamená, že každý má zdroj na to, aby bydlel.“* (HF3) Shoduje se s respondentkami HF1 a HF2, že zejména traumata nebo nadužívání návykových látek mohou být limitem, ale jsou to limity, se kterými lze pracovat v rámci programu prostřednictvím harm reduction přístupu, tedy zaměření se na minimalizaci rizik.

Z výše uvedeného lze shrnout, že mezi nejzásadnější zdroje klientů dostupného bydlení (HR) jsou především zkušenosti a získané kompetence k bydlení a motivace pro zajištění

stabilního bydlení. Podle respondentek z programu HF má každý určité zdroje, které je potřebné hledat, pojmenovávat a posilovat. Zdroje jednotlivců, kteří zažívali různě dlouhé epizody bezdomovství, se liší a jsou velmi individuální u každého klienta.

Limity klientů obou programů jsou pravděpodobně obdobné a vždy záleží na individuální životní situaci každého klienta. Je nutné počítat s odlišností cílové skupiny. Programu HF se častěji účastní osoby s duševním onemocněním a závislostí, zatímco v programu HR jsou tyto osoby zastoupeny spíše výjimečně. Mezi hlavními limity klientů programu HR byly zmíněny především dluhy, které v kombinaci s absencí příjmů představují velmi obtížně řešitelnou situaci. U klientů programu HF jsou limitem traumata z minulosti, závislost nebo zdravotní stav. Společnou bariérou je pro cílovou skupinu obou programů mnohdy společnost samotná a její systém. Tato bariéra zahrnuje vysoko prahové nároky ze strany institucí a úřadů, neochotu zaměstnavatelů a zejména většinová společnost a její postoj v (ne)přijímání osob z cílové skupiny při reintegraci do společenského života.

Závěr

Cílem práce bylo odpovědět na výzkumnou otázku *„Jaké jsou klíčové faktory ovlivňující udržení bydlení klientů a jaký vliv mají tyto faktory na úspěšnost programů Housing Ready a Housing First se zaměřením na osobní zdroje a limity klientů a nastavení podpory služby.“*

Oba programy byly představeny v teoretické části práce a pomocí dílčích výzkumných otázek je možné odpovědět na hlavní výzkumnou otázku, avšak ne zcela z důvodu limitu výzkumu, který uvádím v kapitole 2.6 Omezení výzkumu, konkrétně nemohu odpovědět na část hlavní otázky týkající se zhodnocení vlivu faktorů na úspěšnost programů HR a HF.

Za úspěšnost programu HR považují respondentky v jedné rovině získání samostatného bydlení a v druhé rovině jsou úspěchem získané kompetence k bydlení. Pracovnice programu HF považují za měřitelný úspěch programu počet domácností, které si udrží bydlení po roce od zabydlení a upozorňují na důležitost sledování individuálních úspěchů v životě klientů programu.

Cílem práce nebylo srovnávat efektivnost programů nebo docházet k závěru, zda je jeden model lepší a horší. Podstatný je vstupní mechanismus do programu. Zatímco v HF je výchozím bodem stabilní sociální bydlení poskytnuté bez předchozí přípravy, před vstupem do programu HR je nutné splnit nejdříve vstupní podmínky, aby se mohl žadatel dostupného bydlení účastnit. Samotný výběr cílové skupiny může být samostatným faktorem ovlivňující finální úspěšnost (vzhledem k vstupním prahům do programu HR se do bydlení nedostávají osoby nejvíce ohrožené a s největší potřebou podpory, tito jsou naopak prioritizováni v programu HF), kterou proto nelze srovnávat.

Faktorů ovlivňujících úspěšnosti obou programů je mnoho. Mezi klíčové faktory, které jsou stejné či obdobné pro oba programy, lze zařadit „platební morálku“, dodržování pravidel sousedského soužití (tzv. „být dobrým sousedem“), podpora a spolupráce s klíčovým pracovníkem a individuální zdroje a limity klientů. Přestože v obou programech se liší nastavení podpory, představuje podpora významnou součást obou. V každém z nich je důvěra ve vztahu pracovníka s klientem zásadní. Konkrétně v programu HF souvisí s nastavením podpory také vhodné párování pracovníka s klientem. Jedná se o faktor, který ovlivňuje další spolupráci a její vývoj. Vhodné napárování podporuje vytvoření důvěry mezi pracovníkem a klientem, klient tím získává oporu a podmínky, aby se mohl otevřít, což vede k efektivnějšímu řešení jeho komplexní situace. Podpora v programu HF je proto

zahajována několik týdnů či měsíců před zabydlením, v tomto období se nastavuje její intenzita i rozsah podle potřeb klienta, aby mu byla „šita na míru“. Pomocí intenzivního case managementu je možné sítovat na další služby jejichž zapojení může koordinovat klíčový pracovník a klienta v těchto službách může snadněji navigovat. V programu HR spolupracuje domácnost také s jedním klíčovým pracovníkem odboru sociální péče, nicméně spolupráce s dalšími službami je nekoordinovaná z pohledu jedné z respondentek programu HR. Výhodou podpory programu HF je její flexibilita, čímž dochází k naplňování jednoho z principů HF a podpora je schopná reagovat i na krizové situace. Jediným principem programu HF, který se nedaří naplňovat, je oddělení podpory od bydlení, což respondentky přičítají limitu, kdy realizátorem programu je instituce, která zaujímá roli pronajímatele i podpory. V některých situacích klíčoví pracovníci naráží na zadání agendy od zaměstnavatele, aby docházelo z jejich strany ke kontrole technického stavu bytu nebo monitoringu plateb. Agendu kontroly se v těchto případech snaží alespoň vykonávat koordinátor nebo metodik, kteří nejsou v roli přímé podpory klienta.

Významným faktorem, identifikovaným ze strany respondentek programu HF, který ovlivňuje úspěšnost programu HF je párování klienta se sociálním bytem. Indikátorem tohoto faktoru je vhodnost lokality a technické specifikace bytu. Mimo tyto je vhodné při párování zohledňovat i specifika sousedství a stávající obyvatele bytového domu a jeho historii. V domě, ve kterém byly v minulosti řešeny problémy sousedského soužití, je pravděpodobné, že určení sociálního bytu ztíží situaci novému nájemníkovi a jeho udržení bydlení může být ohroženo prostřednictvím redundantních a v některých případech neopodstatněných stížností.

S ohledem na cílovou skupinu programu HF jsou mezi dalšími faktory zahrnuty traumata klientů z minulosti, samota, závislost na návykových látkách a zdravotní stav klientů (včetně duševního). S těmito faktory souvisí i další a tím je nedostupnost vhodných služeb. Přes využívání intenzivního case managementu, je postrádána škála nízkoprahových, terénních a cenově dostupných služeb terapeutů, denních volnočasových center apod.

V souvislosti s nastavením modelu HR jsou dalšími faktory ovlivňujícími úspěšnost zejména motivace a odhodlání klientů ke změně a prokázání kompetencí k samostatnému bydlení, aby mohli být službou k prostupu doporučení. Na klienta je nahlíženo s výhledem na udržitelnost budoucího samostatného bydlení, proto je mj. výhodou stabilní příjem a řešení dluhové problematiky.

Důležitý je také faktor, který je těžce ovlivnitelný a tím je společnost. Tou se rozumí prostředí, ve kterém se programy realizují. Může se jednat o stát, politické vedení státu i obcí, o jednotlivé procesní systémy, jejich byrokracii, o úředníky nebo další zaměstnance a zaměstnavatele, kteří zastávají odmítavý postoj k sociálnímu bydlení, jde o komunity, sousedství aj. Společnost má tu moc ovlivňovat realizované programy, jejich úspěšnost i samotné klienty, které mnohdy stigmatizuje v souvislosti s užíváním sociálního bytu. Výrazněji je tímto zasažen model HF, protože HR vychází z principu zásluhovosti, přesto se jejich klienti potýkají s nerovnými příležitostmi. Lze s politováním konstatovat, že česká společnost není v 21. století připravena plně přijmout a podpořit model Housing First. Musíme věřit, že vytrvalost a odhodlání realizátorů postupně přesvědčí širokou veřejnost o pozitivních dopadech a efektivnosti programu HF a tento bude plnou součástí bytové politiky státu.

Použitá literatura a prameny

Agentura pro sociální začleňování. 2019. *1. průběžná zpráva monitoringu naplňování SPSZ města Brna 2016 – 2019 – manažerské shrnutí*. Interní materiál.

Armáda spásy. 2020. *Informace pro zájemce o bydlení*. Brno. [online]. dostupné z: <https://armadaspasy.cz/wp-content/uploads/2020/08/info-pro-zajemce-o-bydleni.pdf>

Baláš, O., Brtníková, K., Čermáková, K. a kol. 2015. *Zjišťování počtu lidí bez domova v Brně 2014*. Brno: Magistrát města Brna. ISBN: 978-80-260-8545-4.

Braga, M., Palvarini, P. 2013. *Social Housing in EU*. Brusel. [online]. dostupné z: <http://www.mmr.cz/getmedia/c73c2300-eb55-4274-9a38-da1d1e89cd45/Socialni-bydleni-v-EU.pdf>

Busch-Geertsema, V. 2013. *Swimming Can Better be Learned in the Water Than anywhere Else*. European journal of homelessness. 7. vydání. [online]. dostupné z: <https://www.feantsa.org/download/feantsa-ejh-7-2-v032646786657245284068.pdf>

Crane, M., Warnes, a. M., Coward, S. 2013. *Preparing Homeless People for Independent Living and its Influence on Resettlement Outcomes*. European journal of homelessness. 6. vydání, článek č. 1 [online]. dostupné z: https://www.feantsa.org/download/ejh6_2_article11839062786687222298.pdf?force=true

Černá, E. 2019. *Z ulice do bytu. Sociální práce v procesu reintegrace do bydlení*. SLON. ISBN: 978-80-7419-282-1.

Disman, M. 2002. *Jak se vyrábí sociologická znalost*. Praha: Karolinum. ISBN: 80-246-0139-7.

Fialík, a., Sedláčková, D. 2018. *analýza krizových forem ubytování v Brně – kvalitativní výzkum*. Brno. [online]. dostupné z: <http://rozjezdybrno.cz/dokumenty/bydleni/pilotni-testovani-koncepce-socialniho-bydleni/kvalitativni-analyza-krizovych-forem>

GAC spol s. r. o. 2015. *analýza sociálně vyloučených lokalit v ČR*. Praha [online]. dostupné z: https://www.gac.cz/userfiles/File/nase_prace_vystupy/Analyza_socialne_vyloucenych_lokalit_GAC.pdf

Hendl. J. 2005. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Praha: Portál. ISBN: 80-7367-040-2.

Henwood, B., Shinn, M., Tsemberis, S., Padgett, D. 2013. *Examining Provider Perspectives Within Housing First and Traditional Programs*. American Journal of Psychiatric Rehabilitation. [online]. dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/261035478_Examining_Provider_Perspectives_Within_Housing_First_and_Traditional_Programs

Kanioková, M., Ripka, Š., Snopek, J. 2016. *Ukončování bytové nouze rodin a jednotlivců. Východiska, zahraniční praxe, doporučení a strategie*. Platforma pro sociální bydlení [online]. dostupné z: https://socialnibydeni.org/wp-content/uploads/2018/10/psb_2016_ukoncovani_bezdomovectvi_v_ceskych_mestech.pdf

Kocman, D., Lesák, V., Bírová, B., Snopek, J., Ripka, Š., Hon, M., Valouch, D., Čihák, J., Stöckelová, T. 2019. *Systémové řešení bytové nouze rodin a jednotlivců na úrovni obcí: náměty a doporučení pro města a obce s vysokou mírou bytové nouze*. Praha. Platforma pro sociální bydlení. ISBN: 978-80-270-7228-6.

MPSV ČR. 2015. *Koncepce sociálního bydlení České republiky 2015-2025*. Praha [online]. dostupné z: <https://www.databaze-strategie.cz/cz/mpsv/strategie/koncepce-socialniho-bydleni-ceske-republiky-2015-2025>

MMR ČR. 2016. *Koncepce bydlení České republiky do roku 2020*. Praha [online]. dostupné z: <https://www.databaze-strategie.cz/cz/mmr/strategie/koncepce-bydleni-ceske-republiky-do-roku-2020-revidovana?typ=o>

Lux, M. (2012): *The Czech Republic: Locked between Municipal and Social Housing*. In: Hegedüs, J., Lux, M., Teller N. 2012. *Social Housing in Transition Countries*. New York: Routledge. ISBN: 9780203095904.

Lux, M., Mikeszová, M., Sunega P. 2010. *Podpora dostupnosti bydlení pro lidi akutně ohrožené sociálním vyloučením – mezinárodní perspektiva a návrhy opatření v ČR*. Praha. Sociologický ústav aV ČR. ISBN: 978-80-7330-176-7.

MPSV ČR. 2018. *Podpora programu Housing First (Bydlení především)*. Příloha č. 1 – Principy a základní vodítka pro aplikaci přístupu Housing First v České republice. Praha [online]. dostupné z: <https://www.esfcr.cz/documents/21802/9815837/P%C5%99%C3%ADloha+%C4%8D.+1+Principy+a+z%C3%A1kladn%C3%AD+vod%C3%ADtka+HF.pdf/00284c1c-453c-4b3f-9866-4a2e1d9900ac?t=1543433509694>

MPSV ČR. 2018. *Přehled systémů sociálního bydlení ve vybraných evropských zemích a jejich komparace*. Praha [online]. dostupné z: http://www.socialnibydeni.mpsv.cz/images/oubory/Analzy/Prehled_systemu_socialniho_bydleni.pdf

Nepustil, P., Szotáková, M. 2013. *Case management se zotavujícími se uživateli návykových látek*. Úřad vlády ČR. ISBN: 978-80-7440-076-6.

Novák, K., Fialík, a. Sedláčková, D. 2018. *analýza krizových forem ubytování v Brně: kvantitativní výzkum*. Brno. [online]. dostupné z: <http://rozjezdybrno.cz/dokumenty/bydleni/pi lotni-testovani-koncepce-socialniho-bydleni/kvantitativni-analyza-krizovych>

Obec Veselíčko. 2020. *Způsoby vyhodnocování úspěšnosti modelů sociálního bydlení*. Veselíčko. [online]. dostupné z: <http://www.obec-veselicko.cz/wp-content/uploads/2018/04/Zp%C5%AFsoby-vyhodnocov%C3%A1n%C3%AD-%C3%BAsp%C4%9B%C5%A1nosti-model%C5%AF-soc.-bydlen%C3%AD.pdf>

Odbor sociální péče. Magistrát města Brna. 2018. *Zjišťování počtu lidí bez domova v Brně. Zpráva o výsledcích projektu*. Brno. [online]. dostupné z: https://www.brno.cz/fileadmin/user_upload/sprava_mesta/magistrat_mesta_brna/KPMB/032018/180328_zprava_bezdomovectvi.pdf

Odbor sociální péče. Magistrát města Brna. 2019. *Revize kritérií městských částí v Brně*. Interní materiál.

Odbor sociální péče. Magistrát města Brna. 2020. *Metodika sociální práce v oblasti bydlení: podpora jednotlivců přístupem Housing First*. [online]. dostupné z: <http://rozjezdybrno.cz/dokumenty/bydleni/pilotni-testovani-koncepce-socialniho-bydleni/metodika-socialni-prace>

Odbor sociální péče. Magistrát města Brna. 2020. *Metodika vyhodnocování úspěšnosti sociálního bydlení*. [online]. dostupné z: <http://rozjezdybrno.cz/dokumenty/bydleni/pilotni-testovani-koncepce-socialniho-bydleni/metodika-vyhodnocovani-uspesnosti>

Odbor sociální péče. Magistrát města Brna. 2020. *Koncepce sociálního bydlení v Brně*. [online]. dostupné z: <http://rozjezdybrno.cz/dokumenty/bydleni/pilotni-testovani-koncepce-socialniho-bydleni/koncepce-socialniho-bydleni>

Padgett, D. K., Gulcur, L., Tsemberis, S. 2006. *Housing First services for people who are homeless with co-occurring serious mental illness and substance abuse*. Výzkum praxe sociální práce. SAGE Publications. [online]. dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/42857107_Housing_First_Services_for_People_Who_Are_Homeless_With_Co-Occurring_Serious_Mental_Illness_and_Substance_Abuse

Platforma pro sociální bydlení, LUMOS. 2018. *Zpráva o vyloučení z bydlení za rok 2018*. Praha. [online]. dostupné z: <https://socialnibydeni.org/wp-content/uploads/2019/04/Zpr%C3%A1va-o-vylou%C4%8Den%C3%AD-z-bydlen%C3%AD-za-rok-2018.pdf>

Pleace, N. 2017. *Evropská příručka Bydlení především*. Úřad vlády ČR. Praha. ISBN: 978-80-7440-159-6.

Sahlin, I. 2005. *The staircase of transition*. The European Journal of Social Science Research. 18:2. [online]. dostupné z: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/13511610500096400>

Samec, T. 2018. *Jak zajistit dostupné bydlení?*. Sociologický ústav aV ČR. Praha. ISBN: 978-80-7330-336-5.

Sládek, J., Snopek, J. 2014. *Prostupné bydlení: Manuál dobrých praxí*. agentura pro sociální začleňování. Praha. ISBN: 978-80-7440-114-5.

Snopek, J., Matoušek, R. 2014. *Prostupné bydlení: Metodika*. agentura pro sociální začleňování. Praha. ISBN: 978-80-7440-113-8.

Sýkora, L. 2018. *analýza prostorové segregace v Brně*. Univerzita Karlova [online]. dostupné z: <http://rozjezdybrno.cz/dokumenty/bydleni/pilotni-testovani-koncepce-socialniho-bydleni/analyza-prostorove-segregace-v-brne>